

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

6 • 2007

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund for
Sønderjylland

Abonnementspris
195 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 25 kr.
Særnumre 35 kr.

Ekspedition
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid
Mandag-torsdag 9-14

Redaktion
Kim Furdal (ansv.)
Museum Sønderjylland
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 58 60
kifu@museum-
sonderjylland.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
6100 Haderslev

Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
6270 Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

Layout
Tekst & Design
Haderslev

Tryk
Winds Bogtrykkeri A/S
Haderslev

I dette nummer

Folkekunst - Nord og syd for grænsen 203
Vindfløje, pileflettede lysthuse, graffiti, murede obelisker, træskulpturer, broderede billeder og fuglekasser. Det er blot nogle af de ting, som indgik i en undersøgelse om folkekunst i industrisamfundet. Helle Ravn fra Langelands Museum, fortæller om undersøgelsens resultater.

Et jysk folkeeventyr og Genforeningen i 1920 . 212
Nils Erik Andersen har fundet et folkeeventyr fra 1894 om en folkelig forventning om en snarlig genforening med det tabte land. Her gengiver han eventyret og ser Pragerfredens §5 om en afstemning i Nordslesvig som baggrund for eventyret.

Set og sket i Grænselandet 223
Diskussionen gik ualmindeligt højt og med et sjældent set ordvalg om det tyske mindretals forslag om dobbeltsprogede byskilte i Sønderjylland. H.E. Sørensen har fulgt diskussionen og andre begivenheder i Grænselandet.

Bognyt 234

Det sker - på Museum Sønderjylland 236

Bagsiden om forsiden 240
Gennem de sidste 10-15 år har man stadig oftere kunne se store hjemmelavede peberkværne foran indgangen til en ugift 30-årig. Helle Ravn, Langelands Museum, har set på traditionen med at fejre ugifte 30-årige og den nye skik.

Forsidebilledet

Tillykke med de 30 år Lars. Et af mere kreative eksempler på den blomstrende skik med overdimensionerede peberkværne.

Foto: Langelands Museum.

Folkekunst - Nord og syd for grænsen

Af Helle Ravn

Vindfløje, pileflettede lysthuse, graffiti, murede obelisker, træskulpturer, broderede billeder og fuglekasser. Det er blot nogle af de ting, som indgik i en undersøgelse om folkekunst i industrisamfundet. Undersøgelsen blev gennemført af museumsinspektør Helle Ravn fra Langelands Museum og dr. Heinrich Mehl, Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot.

Den gamle folkekunst

PÅ NÆSTEN ALLE kulturhistoriske museer findes der genstande, som bliver betegnet folkekunst. Det er ting som manglebrætter, banketærskler, bemalede bondeskabe, hovedvandsæg af sølv, ciselerede varmebækkener af messing, udskårne vævespjæld eller broderede bondeskjorter og lagner. Alle genstande stammer fra det førindustrielle bondesamfund, og de er ofte blevet udført af dygtige håndværkere, som arbejdede ud fra samtidens stilretninger tilpasset købernes smag og behov. Køberne var hovedsagelig landbefolkningen, der ofte bestilte arbejderne som kærestegaver.

I slutningen af 1800-tallet var der hos borgerskabet interesse for den førindustrielle bondekultur, som netop var stærkt på retur. På de store internationale udstillinger, som var blevet vist i europæiske hovedstæder i sidste halvdel af 1800-tallet, blev der gjort en indsats for at vise landenes

'gamle' bondekultur, og udstillingerne var med til at skabe interesse for at indsamle førindustrielle, national-specifikke genstande.¹⁾ Gamle dyder og færdigheder blev taget frem, og der blev indsamlet både folkeminder, musik og genstande.²⁾

Undersøgelsen

Et formål med undersøgelsen var at afdække, om man også i dag kan tale om, at der bliver fremstillet folkekunst, som er karakteristisk for vores postindustrielle tid. Et andet formål var at sammenligne folkekunst i Nord- og Sydslesvig. Hvilke ligheder var der? Var der forskelle? Hvad var i givet fald årsagen til forskellene?

Over 60 personer blev interviewet nord og syd for grænsen, og der blev gennemgået skriftlige kilder såvel om enkelte udøvere som om uddannelsessteder og foreninger.

Hvad er så folkekunst?

Det er umuligt at definere folkekunst entydigt, for folkekunst er i virkeligheden overordentlig meget forskelligt. Siden Arilds tid har nogle mennesker haft trang til at skabe smukke billeder og ting enten som dekorative brugsgenstande eller pyntegenstande.

Derfor er det lettere at sige, hvad folkekunst ikke er, at afgrænse det i forhold til lignende begreber. Folkekunsten er ikke kunst med stort K, og den er heller ikke husflid. I stedet befinder den sig som en amorf masse på

en skala et sted mellem den etablerede kunst, som den ses i gallerier og på kunstudstillinger, og de ting, som fremstilles efter modeller eller tegninger i den danske Husflidsbevægelse.³⁾

For at blive betegnet som folkekunst skal et arbejde være originalt skabt og ikke en reproduktion af noget allerede eksisterende. Men det skal også opfylde kvalitetsmæssige krav, hvad enten der er tale om smedede vindfløje, broderier eller motorsavede skulpturer. For eksempel er et broderi lavet efter mønster ikke folkekunst, mens et frit skabt broderi er, hvis det har en teknisk kvalitet. Ofte er folkekunst skabt af en person, der betragtes som lidt af en original, fordi vedkommende arbejder ganske frit og uafhængigt af andres meninger.

Folkekunstnere arbejder ud fra en trang til at skabe og til at beskæftige sig med æstetik ud fra egne evner og fantasi. De er naturligvis påvirkede af

den tid, de lever i og tidens mode og stilretninger, men de omskaber, så det passer ind i egen sammenhæng.⁴⁾

Det er fælles for folkekunstnere, at de er glade for deres frembringelser og stolte over at vise dem frem og fortælle om dem. Ligeledes er det fælles, at de stiller krav til udførelsen af arbejdet, og at de som oftest hellere vil lave få, men godt forarbejdede ting end mange af ringere kvalitet.

De fleste folkekunstnere er amatører, men en del professionelle håndværkere kombinerer den faglige kunnen med et skabende talent. Således er mureren, der murer fire meter høje obelisker i sin have, en folkekunstner, som kombinerer håndværk og kreativitet. Men også traktorføreren, som hjemme i sit værksted smeder vindfløje og havelygter, er folkekunstner, og det samme gælder for husmoderen, der broderer abstrakte billeder, mens hun ser fjernsyn.

Ganske mange er begyndt i det små

Foto: Hans Arne Madsen.

Friedrich Grube, Tinglev, har lavet en række store træskulpturer, som er skåret ud med motorsav. I forbindelse med udstillingen om folkekunst på Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot, skar han Christian II ved det runde bord!

Anne Schimana finder sine materialer til 'kunst af skrot og hverdagsredskaber' i køkken, kælder, lade og værksted. Hun indsamler brugte husholdningsgenstande og bygger dem sammen til skulpturer af overraskende charme og vid.

med at lave gaver til familiemedlemmer, og efterhånden har de udviklet sig. I første omgang bliver arbejderne solgt til venner og bekendte, siden hen bliver de ofte afsat på kunsthåndværkermarkeder og messer. For enkelte mennesker udvikler folkekunsten sig, så salget bliver en reel biindtægt, og for enkelte bliver det endda en levevej. På det punkt er der overensstemmelse mellem nutidens udøvere og de førindustrielle folkekunstnere: De smukke arbejder, vi kender fra museumssamlinger, var nemlig oftest udført af professionelle håndværkere.

Genbrugte materialer

Det er, som om kasserede ting har en specielt dragende kraft på folk med skabende evner. Efter 1950 var der mangel på materialer, og pengene var små. Derfor var det at gøre en dyd af en nødvendighed, når der kunne findes gratis materialer i skrotbunken eller blandt kasserede ting. Mænd arbejdede især med metal eller træ og kvinder med tekstiler, og der er blevet fremstillet mange både originale og anvendelige ting. Det kunne være havehegn, skulpturer og relieffer eller broderier. Et af de morsomme eksempler er en lille jernskulptur, som bl.a. er lavet af en kasseret reservedel fra et Caravelle-fly, fordi flymekanikeren

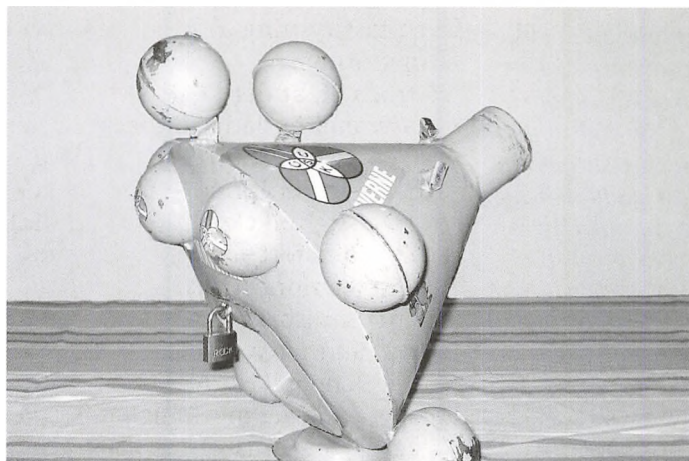

Foto: Heinrich Mehl.

tog reservedelen med hjem til sit værksted, som var indrettet i garagen.

De sidste 20-30 års folkekunst af genbrugsmaterialer er derimod lavet som protest mod nutidens brug-og-smid-væk mentalitet og overforbrug af råstoffer.

Fra gamle fotografier kendes havemøbler med naturlige grenformer, og de inspirerer Holger Staade til at lave havemøbler af grene. Han blander maurisk stil med jugendstil, nogle eksemplarer virker nygotiske, nogle minder om torturretskaber, men er alligevel overraskende bekvemme. Holger Staade sammenligner sine grenmøbler med moderne havemøbler af plastik. Med sine siddemøbler af naturtræ lykkes det ham at irritere den ene eller anden småborgerlige haveejer. Omverdenen griner eller ryster på hovedet af ham, men Holger Staade er sikker på, at hans eksempel

Bødekassen i navernes lokale i Sønderborg er lavet i 1950'erne som det russiske rumskib Sputnik. Den blev i sin tid lavet som fusk på Danfoss.

også har en virkning: 'De knottede stoles herre' har i det mindste vakt pressens opmærksomhed.

Fusk og folkekunst

I daglig tale er fusk noget af dårlig kvalitet, men fusk er et gammelt begreb for arbejder af høj kvalitet, som håndværkere lavede til sig selv i arbejdstiden og med mesterens materialer, ja det blev nærmest betragtet som en del af lønnen. For lærlinge kunne det endda være en ganske væsentlig del af lønnen.⁵⁾

Fusk har været stærkt på retur i en årrække. Dels fordi effektiviteten er meget større i dag end tidligere, og dels fordi mange ting, som førhen blev lavet af håndværkere, i dag laves rent maskinelt.

Fusk blev især lavet på store arbejdspladser som skibsværfter og glasværker, men såmænd også i bagerier. Var der en håndværker eller en arbejder, som var dygtig til for eksempel at lave træskulpturer eller havelåger, ja så bestilte både arbejdskolleger og mestrene deres arbejder - også selv om mestrene vidste, de blev lavet i arbejdstiden.

"I dag er det ..."

Der bliver også fremstillet folkekunst, som markerer bestemte begivenheder. I det førindustrielle bondesamfund var det især de såkaldte bindebrev og kærestegaver, senere blev det smukke kunstværker af afklippet hår.

I de sidste 15-20 år er der kommet flere genstande, som markerer en begivenhed, for eksempel ser man de store 30-års fødselsdagsskulpturer af olietønder langs vejene. De begyndte som en peberkværn til en pebersvend eller -mø, men efterhånden udviklede de sig, så de fortæller om fødselaren: Svinebonden får en gris, mekanikeren en bil - og Don Juan'en får en stærkt seksuel, symbolladet figur! Fænomenet er efterhånden særdeles velkendt vest for Storebælt, mens det er helt ukendt syd for den dansk-tyiske grænse.

De fleste figurer er ret simple, men indimellem er der eksemplarer, som kan betegnes som folkekunst. I nogle tilfælde er der nærmest tale om drillerier, idet figurerne kan være fyldt med sand, vand eller endog cement. Til tider er figurerne så store, at det

kunsten skal ses i sammenhæng med de normer og modestrømninger, som eksisterede i det omgivende samfund. I den førindustrielle folkekunst var der af naturlige årsager talrige ligheder i de to områder. Det skyldtes først og fremmest helstaten frem til 1864, men også at folkekunsten var en omformning af og tilpasning til de herskende stilretninger, som var temmelig ens i de to områder. Mange stilistiske nyheder kom i 1700- og 1800-tallet til Danmark via Holsten, og en del af den folkelige symbolverden var yderligere ens i mange europæiske lande, idet der ofte blev anvendt kristne symboler. Endelig blev der ofte anvendt de samme teknikker, fordi håndværkssvende gik på valsen fra det ene land til det andet.

Hvor der førhen var relativt få inspirationsveje - adelen og håndværkere på valsen - hentes der i dag inspiration fra mange forskellige medier som bøger, kurser, kunstnere, internettet og ugeblade. Så på den ene side flyder informationerne uden hindringer over lange afstande, på den anden side er informationsmængden overvældende. Der kan derfor på én gang blive spredt nyheder over lange afstande, og der kan

Jens Peter Solvang var en sand folkekunstner, som lavede mange dekorative ting til både sit eget og senere børnenes hjem. Selv hans først svejsede arbejde blev til et lille vægophæng, som i dag hænger i sønnens gårdhave ved København.

ske en fastfrysning af lokale traditioner og normer.

På trods af, at der i de tyske delstater har været en langt højere grad af dygtige lavshåndværkere end i Danmark, er traditionerne for håndværksmæssig folkekunst næsten ikke blevet videreført i Slesvig-Holsten, hvilket ikke mindst skal ses i lyset af nazismens misbrug af begrebet urgermansk. Heinrich Mehl beskriver i bogen, at flere folkekunstnere syd for grænsen er blevet mødt med ringeagt fra fagfolk på museer og gallerier. I Danmark derimod har en kreds omkring billedskærer Hans Kræfting i Højer værdsat egnens folkekunststradition så højt, at der blev fremstillet en brudekiste med monogram som bryllupsgave til det danske kronprinspar!

I Tyskland har der dels efter krigen og dels i Østtyskland efter Murens fald, været så mange barrierer over for folkekunst, at man er vejet tilba-

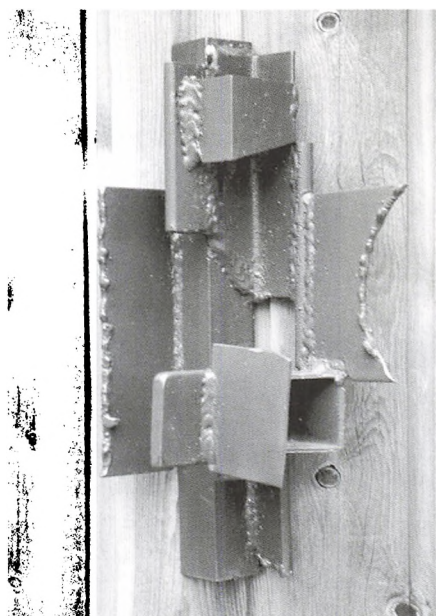

Foto: Gunnar Solvang.

ge for at arbejde kreativt uden for de gængse rammer. Det skabende arbejde har været at finde inden for accepterede rammer som VHS (Volks-hochschule) og på kurser. I Danmark har disse barrierer ikke eksisteret, og det er derfor her, man kan finde huse dekoreret med sten eller sneglehuse, murede obelisker, fantasifulde have-skulpturer som smiley'er og hoveder, som kigger over hækken. Det forhold er ens, hvad enten man tilhører den dansksindede eller tysksindede del af den danske befolkning.

Allerede inden undersøgelsen begyndte, mente Heinrich Mehl, at der ville være flere originalt skabende folkekunstnere i Danmark end i Slesvig-Holsten, og det viste sig at holde stik. En del af de udførte arbejder var rimeligt ens i begge områder, men når man kom til personer, som var virkelig selvstændigt skabende - originaler

vil nogen måske tillade sig at sige - ja så var der langt flere i Danmark end i Slesvig-Holsten. På dette punkt er der sket en differentiering mellem den danske og den slesvigsk-holstenske folkekunst. I de førindustrielle samfund var folkekunstnerne en del af et landsbysamfund med et regel- og normsæt, som produktionen blev tilpasset. Der blev fremstillet brugsgenstande, som var gængse i samtiden, og som fik et tidstypisk stilmæssigt udtryk. I nutiden er langt de fleste arbejder udelukkende af dekorativ art, men de nordtyske folkekunstnere sætter sig kun sjældent ud over de rammer, som kurser og foreninger udstikker, hvilket i høj grad skyldes de politiske forhold i Tyskland.

Nyheder dukker stort set frem samtidig, idet de følger med de ideologier og den mode, der ligger i tiden. Således er der de samme motiver til

Den store ko af tønder stod ved landevejen på Løjt Land en diset marts morgen 2006.

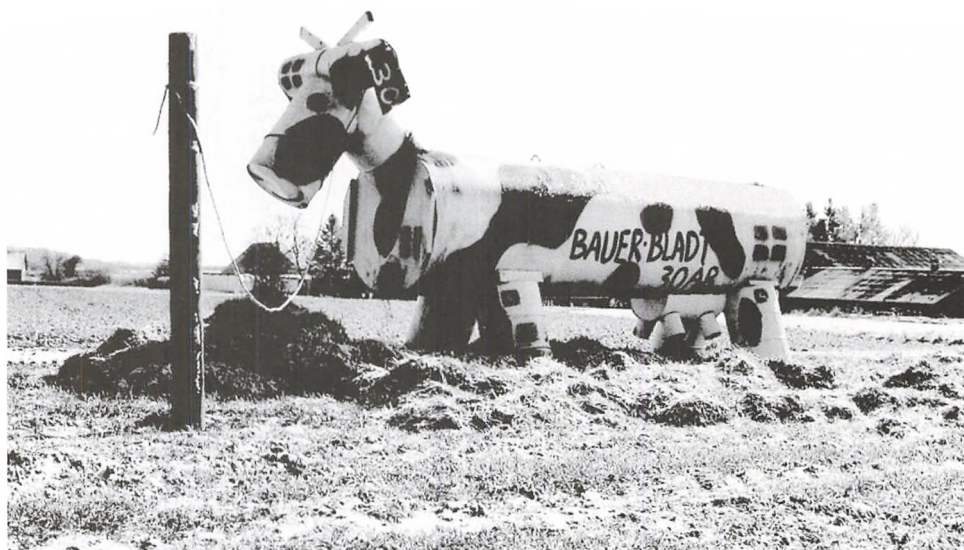

Foto: Hans Helmer Kristensen.

kunsten skal ses i sammenhæng med de normer og modestrømninger, som eksisterede i det omgivende samfund. I den førindustrielle folkekunst var der af naturlige årsager talrige ligheder i de to områder. Det skyldtes først og fremmest helstaten frem til 1864, men også at folkekunsten var en omformning af og tilpasning til de herskende stilretninger, som var temmelig ens i de to områder. Mange stilistiske nyheder kom i 1700- og 1800-tallet til Danmark via Holsten, og en del af den folkelige symbolverden var yderligere ens i mange europæiske lande, idet der ofte blev anvendt kristne symboler. Endelig blev der ofte anvendt de samme teknikker, fordi håndværkssvende gik på valsen fra det ene land til det andet.

Hvor der førhen var relativt få inspirationsveje - adelen og håndværkere på valsen - hentes der i dag inspiration fra mange forskellige medier som bøger, kurser, kunstnere, internettet og ugeblade. Så på den ene side flyder informationerne uden hindringer over lange afstande, på den anden side er informationsmængden overvældende. Der kan derfor på én gang blive spredt nyheder over lange afstande, og der kan

ske en fastfrysning af lokale traditioner og normer.

På trods af, at der i de tyske delstater har været en langt højere grad af dygtige lavshåndværkere end i Danmark, er traditionerne for håndværksmæssig folkekunst næsten ikke blevet videreført i Slesvig-Holsten, hvilket ikke mindst skal ses i lyset af nazismens misbrug af begrebet urgermansk. Heinrich Mehl beskriver i bogen, at flere folkekunstnere syd for grænsen er blevet mødt med ringeagt fra fagfolk på museer og gallerier. I Danmark derimod har en kreds omkring billedskærer Hans Kræfting i Højer værdsat egnens folkekunststradition så højt, at der blev fremstillet en brudekiste med monogram som bryllupsgave til det danske kronprinspar!

I Tyskland har der dels efter krigen og dels i Østtyskland efter Murens fald, været så mange barrierer over for folkekunst, at man er vejet tilba-

Jens Peter Solvang var en sand folkekunstner, som lavede mange dekorative ting til både sit eget og senere børnenes hjem. Selv hans først svejsede arbejde blev til et lille vægophæng, som i dag hænger i sønnens gårdhave ved København.

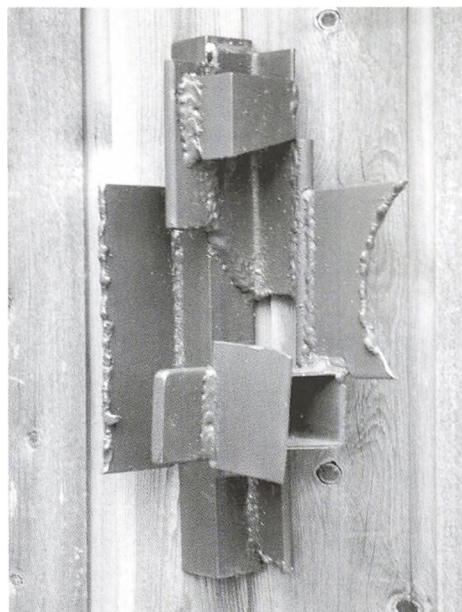

Foto: Gunnar Solvang

ge for at arbejde kreativt uden for de gængse rammer. Det skabende arbejde har været at finde inden for accepterede rammer som VHS (Volks-hochschule) og på kurser. I Danmark har disse barrierer ikke eksisteret, og det er derfor her, man kan finde huse dekoreret med sten eller sneglehuse, murede obelisker, fantasifulde have-skulpturer som smiley'er og hoveder, som kigger over hækken. Det forhold er ens, hvad enten man tilhører den dansksindede eller tysksindede del af den danske befolkning.

Allerede inden undersøgelsen begyndte, mente Heinrich Mehl, at der ville være flere originalt skabende folkekunstnere i Danmark end i Slesvig-Holsten, og det viste sig at holde stik. En del af de udførte arbejder var rimeligt ens i begge områder, men når man kom til personer, som var virkelig selvstændigt skabende - originaler

vil nogen måske tillade sig at sige - ja så var der langt flere i Danmark end i Slesvig-Holsten. På dette punkt er der sket en differentiering mellem den danske og den slesvigsk-holstenske folkekunst. I de førindustrielle samfund var folkekunstnerne en del af et landsbysamfund med et regel- og normsæt, som produktionen blev tilpasset. Der blev fremstillet brugsgenstande, som var gængse i samtiden, og som fik et tidstypisk stilmæssigt udtryk. I nutiden er langt de fleste arbejder udelukkende af dekorativ art, men de nordtyske folkekunstnere sætter sig kun sjældent ud over de rammer, som kurser og foreninger udstikker, hvilket i høj grad skyldes de politiske forhold i Tyskland.

Nyheder dukker stort set frem samtidig, idet de følger med de ideologier og den mode, der ligger i tiden. Således er der de samme motiver til

Den store ko af tønder stod ved landevejen på Løjt Land en diset marts morgen 2006.

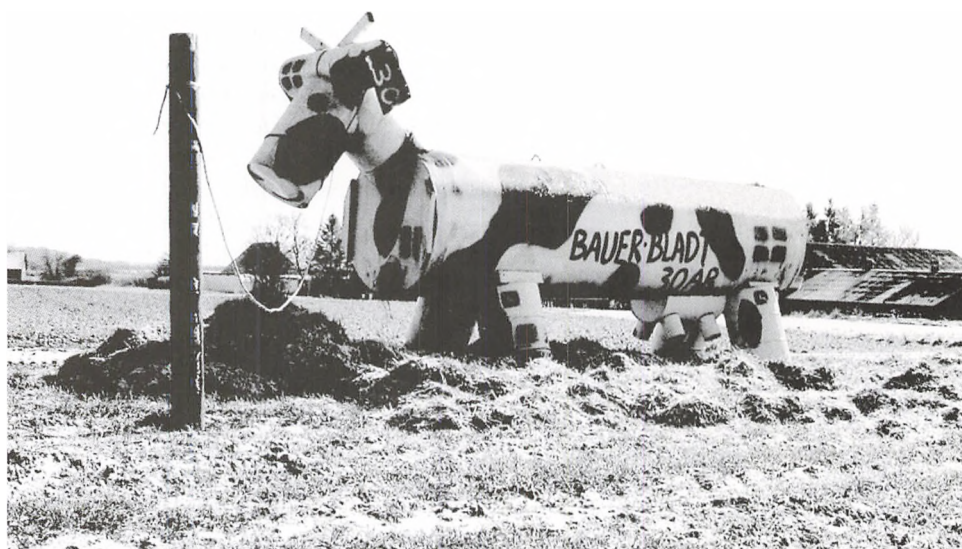

Foto: Hans Helmer Kristensen.

genbrug af skrot og affald: I 1950'erne er det en følgevirkning af krigen og tidligere tiders generelle 'man bruger, hvad man har', holdning, og senere bliver det et resultat af industri-samfundets brug-og-smid-væk ideologi. Ligeledes er et fænomen som graffiti stort set dukket op samtidig i storbyerne som konsekvens af storbykulturen og informationssamfundet.

Alligevel er der en række forskelligheder, som springer i øjnene, når man bevæger sig over landegrænsen. Noget af den første, man lægger mærke til, når man kommer nordfra, er ophobningen af forskelligartede industrielt fremstillede genstande i haverne. Mest kendt er de mange små havedvæрге, som de fleste danskere ser på med ringeagt, en anden ting er de kulørte spejlglasskugler, som står rundt i blomsterbedene. I det hele taget placeres der syd for grænsen en lang række genstande, som aldrig ville finde vej til danske haver. I forbindelse med højtider ses der langt mere udsmykning end i Danmark, det være sig i form af kulørte påskeæg, lyskæder ved juletid eller forskellige former for pynt i forbindelse med bryllupper.

Både nord og syd for grænsen er der salg af grøntsager, blomster, æg m.m. ved vejsiden, men der er stor forskel på, hvorledes der skiltes med det. I Danmark er der særdeles prosaiske skilte, mens man syd for grænsen er langt mere kreativ, og i Danmark er de store markeringer med halmballer ganske ukendte.

Bevæger man sig mod nord over grænsen, mødes man til gengæld mange steder af de store 30-års fødselsdags-skulpturer, et fænomen, som

er ganske ukendt i Slesvig-Holsten og det øvrige Tyskland. Det kan være ganske svært at forklare en tysker, hvorfor og hvordan disse skulpturer har udviklet sig til at blive så groteske.

Alt i alt må det konkluderes, at der både er forskelle og ligheder i folkekunsten nord og syd for den dansk-tyske grænse. En række af forskellene har rod i tidligere tiders politiske ideologi, mens en række ligheder skyldes tidens almene tendenser, så som knaphed på eller overflod af materialer. Det har dog ligget uden for denne undersøgelses tidsramme at dykke endnu dybere ned i de bagvedliggende årsager. ■

Noter

- 1) Stoklund, Bjarne: *Tingenes kulturhistorie*. København 2003.
- 2) Lerche, Grith & Axel Steensberg: *Danske bondemøbler*. 4. udg. København 1989.
- 3) Tidsskriftet *Husflid* 1950-2005.
- 4) For yderligere uddybning af moderne folkekunst se bl.a.: Mehl, Heinrich: *Volkunst in Schleswig-Holstein. Alte und neue Formen*. Heide 1998.
- 5) Petersen, Kenno: *Fusk*. Helsingør Museum 1995.
- 6) Høgh, Elna: *Broderede landskaber*. Viborg 2001.
- 7) Hinrichsen, Torkild: *Graffiti. Narren Hånde ...?* Hamburg. 1991.

Et jysk folkeeventyr og Genforeningen i 1920

Af Nils Erik Andersen

Et folkeeventyr, med noget så sjældent for genren som et politisk indhold, viser, at der i 1894 fandtes en folkelig forventning om genforening med det tabte land syd for Kongeåen. Det er nærliggende at antage, at Pragerfredens §5 (om afstemning og selvbestemmelse) fra 1866 er den mytiske baggrund for en sådan folkelig manifestation, selvom §5 fra Preussens side blev annulleret i 1878.

Foruden at gennemgå og analysere folkeeventyret giver forfatteren en kort vurdering af baggrunden for optantkonventionen og dens virkninger.

I 1920 VAR DER MANGE, som med rette betragtede Nordslesvigs genforening med Danmark som et eventyr, og det kom da også til udtryk på forskellige måder. Meget kendt blev f.eks. versene i Henrik Pontoppidans følelsesladede digt fra december 1918:

*Det lyder som et Eventyr,
et Sagn fra gamle Dage
en røvet Datter, dybt begrædet,
er kommen frelst tilbage!*

*Velkommen hjem til Moders Hus,
vor Søster, hjertenskære!
Saa bleg du blev i Kæmpens Favn,
i Striden for din Ære!*

Dette nationallyriske billedsprog om moder og datter fra den ellers noget tørre og stringente prosaist, Pontoppidan, fik forståeligt nok en frem-

trædende plads i valgoplæggene omkring afstemningerne i 1920. Senere gik moder-datter motivet igen i de populære nationale tableauer, der opførtes i mange nordslesvigske forsamlingshuse i årene efter Genforeningen. Det var, som al god propaganda, noget, som rørte ved folks følelser (Fig.1)!

Mindre kendt er det imidlertid, at der i den folkelige danskhed mange år tidligere eksisterede en fortælling, som - med alle folkeeventyrets ingredienser af magi og trylleri - udtrykte et håb om en genforening med danskerne i det tabte land syd for Kongeåen.

Når der er tale om eventyr, kommer H.C. Andersen naturligvis op på lystavlen. Hans eventyr trækker i vid udstrækning på mytologisk stof og handlingsmønstre fra Grimm's eventyr. Disse europæisk baserede folke-

*Men du vil ingen Sørgefest!
Mens Tåren Øjet brænder,
du skjuler stolt, hvad ondt du led
i hine Bøddelhænder.*

*Du kommer klædt i hvidt og rødt
og smiler os i Møde.
Hil dig, vor Moders Øjsten
i Nytdis Morgentrøde.*

eventyr blev indsamlet og udgivet af de to tyske sprogforskere, brødrene Jakob og Wilhelm Grimm. Så det var altså i nogen udstrækning kendte og

nedskrevne eventyr, som af H.C. Andersen blev lavet om og tilpasset, for at skabe bestemte indtryk hos læsere eller tilhørere.

Allerede på H.C. Andersens tid arbejdede der også her i landet forskere, som - i lighed med brødrene Grimm - opsamlede og nedskrev de mange forskellige folkeeventyr, der dengang stadig var levende på landet i den mundtlige fortælletradition. Det er naturligt i denne forbindelse at fremhæve to, først Svend Grundtvig og senere Evald Tang Kristensen.

Folkeeventyr - taget generelt - indeholder et bredt spektrum af følelser om venskab, kærlighed, trofasthed, glæde, lykke og belønning, om ulighed, rigdom, begær, aggressioner og ondskab, om heltegerninger, naturens magt og undertiden afmagt samt

meget mere. Altså noget alment menneskeligt. For at gøre eventyrene levende har de folkelige versioner ofte fået tilføjet noget genkendeligt fra dagligdagen eller noget aktuelt. Altså i lighed med den store eventyrfortæller, H.C. Andersen, har man, for at fastholde opmærksomheden eller for at give eventyret et bestemt sigte, tilføjet noget.

Det kan f.eks. være noget så banalt, som at der i et fortryllet underjordisk slot ligger en pige på en sofa, et møbel fra tidens dagligstue. Mere spændende er det imidlertid, at et 'rigtigt' folkeeventyr - med noget for dansk/tyske politiske overtoner - blev meddelt til folkemindesamlere, Evald Tang Kristensen, så tidligt som i 1894, altså mange år før Pontoppi-

Fig.1. Dansk plakat fra afstemningen i 1. Zone, tegnet af Joakim Skovgaard med en versstrofe af Henrik Pontoppidan. Skovgaard illustrerer eventyrmotivet med den hjemvendte datter med stor følelsesmæssig appel.

dan brugte begrebet eventyr i sin lyrik om genforeningen. Hvor længe det har eksisteret før nedskrivningen vides ikke.

Et nationalpolitisk folkeeventyr

Evald Tang Kristensens meddeler var en lærer, Tøger Kristensen, Rønslunde, og han havde fået følgende eventyr fortalt af en karl på en gård i Harriild tæt ved Brande. Eventyret hedder hos Tang Kristensen:

Prinsessen i det underjordiske Slot

Der boede en Konge i Nørrejylland, og han havde 5 Børn, nemlig 3 Sønner og 2 Døtre. Den yngste Datter var ikke som de andre, for de tænkte kun paa at tage sig noget for, der var nyttigt, men den yngste vilde helst kravle i Trætoppene, og jo højere, des bedre. Da Faderen en Gang blev syg og mente, han skulle dø, kaldte han Børnene til sig og spurgte dem, om der var noget, de især havde Lyst til, saa vilde han opfylde det. De fire vilde blive i Hjemmet, men den yngste sagde, at hun gjærne vilde ud i Verden og se sig om. Det fik hun saa Lov til, og den gamle Hovmester skulde saa kjøre for hende. Hun rejste sønder paa ned til Sønderjylland, og kom hun en dag til en stor Skov, og saa vilde hun være der, for her var store Træer at klatre i. Hun byggede sig et prægtigt Slot og boede ret smukt og det varede ikke længe, inden hun blev bekjendt rundt omkring for hendes Skjønhed. Aldrig saa snart en tysk Prins fik det at høre, saa drog han af sted for at besøge hende, og da han syntes godt om hende, bejlede han, men fik nej. Han bejlede flere Gange, men hun vilde ikke have ham. Omsider rejste han da væk igjen.

Men paa Hjemvejen mødte han en Rejsende, det var nok en Munk, og de talte sammen. Prinsen klagede hans Nød for ham og bad om et godt Raad. Men den Rejsende sagde: "Et godt Raad kan jeg ikke give dig, men jeg kan give dig et ondt, nu kan du blot tage ned i den Pose, jeg har her, saa faar du nok det rette". Prinsen stak nu hans Haand i Posen og fik saa fat i en Slange. "Hvad skal a med den?" sagde han. "Du skal smide den i Hovedet paa hende og saa sige: 'Nu kan du ligge som død, til der kommer en og taler dig til paa dit Modersmaal', og saa skal du skynde dig af sted fra hende". Prinsen drog saa tilbage og bejlede endnu en Gang, og da han nu atter fik nej, blev han vred og smed Slangen i Hovedet paa hende, og saa sagde han, som den Rejsende havde lært ham. Aldrig saa snart var det sagt, saa sank Prinsessen ned paa Sofaen og laa, som hun var død. Prinsen skyndte sig nu bort, for Slottet begyndte at synke. Det sank ned i Jorden, og der rejste sig en Vold op om det. Ukrudtet voksede saa højt paa den Vold, saa det blev helt mørkt inden for. Kun et Sted var der Raad for at komme ind, og det var under en stor Trærod, som var noget raadden, saa der var hult ind under den, og der laa Nøglen til Slottet. Nu hørte Fuglesangen op i Skoven, og Vejen fra Slottet og ud gennem Skoven groede helt sammen lige til Midten, og der blev kun en smal Sti. Men der, hvor Stien begyndte lige i Skovkanten, der stod to Træer og slog sammen, saa ingen turde vove sig ind imellem dem. Hovmesteren blev til en Hund, og Tjenestekarlene blev til Krager og Ravne og Pigerne til Ænder. Nu gik der en Tid hen.

Men saa var der en fattig Kone i Nørrejylland, hun havde en ung Søn, og han fik noget at høre om det Slot. Saa besluttede han at ville redde Prinsessen og drog af sted. Ved Skovens Begyndelse traf han Hunden, og den fulgte med ham hen til de to Træer, der slog sammen med Toppene. Imens han nu stod og tænkte paa, hvordan han skulde komme igjennem, kom Ænderne og de smuttede igjennem og sagde: "Rap rap", imens Træerne gik fra hinanden. "Ja her skal en nok rappe sig", sagde han og sprang til, da Træerne skiltes ad. Det gik, skjønt de smak sammen om hans Frakke og holdt ham, til de skiltes igjen. Nu fulgte han Stien, men det varede ikke længe, inden den blev saa tæt og sammenvogset, saa der ikke var Tanker om at komme igjennem. Men nu kom Kragerne og Ravnene og skreg: "Krav rav" - "Naa I mener, at

jeg skal kravle over", sagde han, "lad gaa". Han kravlede saa op i Toppen af et Træ, og kunde saa gaa fra det ene Træ til det andet. Saadan blev han ved, til han kom over, og saa stod han ved Volden. Her vidste han ikke, hvordan han skulde komme ind, men saa fik han øje paa Hullet under Træroden. Først vilde han føle sig for med en Haand, og saa fik han fat i Slotsnøglen. Nu kneb han sig med Nød og Næppe igjennem og fik lukket op i Slottet. Men det var næsten helt mørkt der. Han dristede sig lige godt videre og blev ved, til han kom ind i det Værelse, hvor Prinsessen laa paa Sofaen og ligefrem lignede en Dødning. "Hvor du ser bleg ud", sagde han paa hendes Modersmaal, "hvem der blot kunde frelse dig". Nu kan det ret nok være, han blev forbavset og glad, da han havde sagt det, for Prinsessen begyndte strags at

Fig.2. Forside fra Evald Tang Kristensens håndskrevne udgave af eventyret om 'Prinsessen i det underjordiske Slot'. Dansk Folkemindesamling AT 410.

Prinsessen i det underjordiske Slot.

Der boede en Konge i Nørrejylland, og han havde 5 Børn, nemlig 3 Søner og 2 Døtre. Den yngste Datter var ikke som de andre, for de levede sin paa at tage sig noget for, de var nyttige, men den yngste vilde helst kravle i Trætoppene, og jo højere, des bedre. Da Faderen en Gang blev syg og mente, han skulde dø, kaldte han Børnene til sig og

komme til sig selv, og Slottet hævede sig atter op paa Jorden igjen, og Fuglene tog til at synge, og Hunden blev igjen til den gamle Hovmester, Kragerne og Ravnene blev til Karle og Ænderne blev til Piger igjen. Den fattige Karl blev nu gift med Prinsessen, og her efter tog de hjem til hendes Fader, som endnu var i Live. Han blev saa glad ved at se hans Datter og den Person, der havde frelst hende, saa han vilde, de skulde have Riget, og det fik de, og saa levede de godt.

I denne skriftlige gengivelse fornemmes tydeligt, at det er lykkedes for Tang Kristensen og hans meddeleer, Tøger Jørgensen, at formidle det flydende fortælleprog. Det jyske slår klart igennem, bl.a. med vendinger som: "han blev så glad ved at se hans [ikke sin] datter".

Eventyrets indhold

En ikke uvæsentlig forskel på billedsproget i dette eventyr og Pontoppidans vers er, at folkeeventyret har en klar maskulin holdning, hvor versene er mere feminine i udtrykket. I eventyret er datteren en drengpige, der klatrer i træer og tager selvstændige initiativer, og hun er helt klart fars pige. Der optræder slet ingen mor! I digtet optræder der til gengæld alene en mor, og der er derfor en klart mere følelsesladet og feminin appel i disse vers, et forhold, der yderligere forstærkes af Joakim Skovgaards illustration. Og det er jo meget forståeligt, idet Skovgaard først og fremmest er kendt for følelsesladede religiøse billeder.

Derfor er det interessant at sammenligne med en anden og mere folkelig illustration (Fig.3), hvor der

klart er et meget mere maskulint billedsprog i moder - datter billedet af Genforeningen. Mor Danmark er her tegnet med en vis maskulin holdning, som er understøttet både af teksten og kongens tilstedeværelse i baggrunden. En mere selvbevidst og djærv fremstilling i sammenligning med Skovgaards halvreligiøse kvindeoptrin på broen.

Eventyret er analyseret af psykologen og psykoterapeuten Pia Skogemann, som kalder sig jungiansk analytiker. Hun skriver, at den utilpassede datter, der som barn hellere ville klatre i træer end at foretage sig noget nyttigt som sine fire søskende, er en karakter, som man møder i mange forskellige forklædninger i folkeeventyrene. Formålet med en sådan skikkelse er at forberede tilhørerne på, at der er noget ud over det sædvanlige under opsejling. Et oplagt eksempel på genren er Klods Hans, som også var utilpasset og helt anderledes end sine brødre.

Eventyrprinsessen fortsætter også som voksen med at være anderledes. Hun vil være selvstændig og rejser derfor bort fra det hjemlige og en tilsyneladende døende fader - ud i verden - hvor hun uden videre er i stand til at etablere sig med et slot. Man kan sige, at her begynder "tampen at brænde", idet fortællingens nationale retning antydes. For rejsen ud i verden går nemlig kun fra Nørrejylland til Sønderjylland. Betegnelsen Sønderjylland møder man fra de ældste tider lige som navnet Slesvig, men fra dansk side taget i brug fra 1840'erne om hertugdømmet Slesvig. Omtrent samtidig begyndte navnet Nordslesvig at optræde og vandt frem efter 1866 som navnet på den del af Sles-

vig, hvor der efter Pragtraktatens §5 skulle ske en afstemning om det nationale tilhørsforhold. I fortællingen ligger således her underforstået, at man ikke skal tro, at prinsessen er rejst til et fremmed land, for Sønderjylland var gammelt dansk land.

Der sidder hun så, smuk og giftefærdig på sit slot, som en eventyrprinsesse skal, og venter på frierne. Men hun vil altså ikke have hvem som helst. Det er heller ikke fornemhed og rang, som hun falder for. Den nationalitetskamp, som allerede blev varslet med omtalen af stedet, hvor hun slog sig ned - Sønderjylland - kommer nu for alvor ind i billedet, idet hendes skønhed er rygtedes til Tyskland.

Så kommer der naturligvis en tysk

prins for at fri til hende, men hun afviser hans frieri i flere omgange. Råd-vild, som personer i eventyr ofte fremstilles over for en uventet og uforklarlig modgang, møder den afviste prins så "tilfældigvis" en vejfarende. Her henvender han sig og beder om råd til at klare en modvillig prinsesse. Dette tilfældige møde med en hjælper er et almindeligt træk i folkeeventyr, ofte er det en trold eller en heks i forklædning, men her altså "nok en munk". Måske ligger der i dette valg en gammel folkelig uvilje mod det katolske, som skal få tilhørerne til umiddelbart at lægge afstand til denne person.

Han er ude af stand til at fortælle tyskeren, hvorledes prinsessen kan vindes, og kun i stand til at give et

Fig.3. På denne nødpengeseddel fra Gram er eventyrmotivet: 'moder og den hjemvendende datter' udnyttet propagandamæssigt til det yderste. Der er nemlig afbildet to døtre, mrk. 1. Zone og 2. Zone, og medtaget er da naturligvis påske-krisen i 1920, hvor Christian X forfatningsstridigt afsatte ministeriet Zahle. Denne fremstilling af mor/datter motivet har en djærv og folkelig appel.

ondt råd om, hvorledes en forbandelse over den danske prinsesse kan iværksættes. Men samtidig med denne hjælp til hævn, giver munken dog også nøglen til ophævelse af forbandelsen, så han er i virkeligheden nok hverken på det tyske eller det danske hold. Denne figur bliver - sikkert utilsigtet - et billede på en ægte slesviger fra 1800-tallets begyndelse, en der var og ville være sig selv, altså hverken rigtig tysk eller rigtig dansk og derfor i stand til at sætte lus i skindpelsen hos begge nationaliteter.

Det modtagne råd føres ud i livet og bliver - efter et nyt frieri og en ny afvisning - til frierens grusomme hævn: den torneroseagtige søvn i det underjordiske slot. Kan han ikke få prinsessen, skal ingen andre uden videre få hende. Men prinsen må jo have overhørt, hvad hjælperen sagde om modersmålet, og tilmed overset, at en så usædvanlig behandling af prinsessen

ville rygtes viden om. På dette tidspunkt kender tilhørerne allerede hjælperens udspekulerede nøgle til at ophæve fortryllesen, nemlig en tiltale på dansk, prinsessens modersmål. Så hermed er sprogstriden indlagt i et kendt og elsket motiv fra utallige folkeeventyr, nemlig historien om den ægte prinsesse, der ser sine bejlere an og forstår at vælge rigtigt. Selv om prinsessens afvisning blev hævnnet, ved tilhørerne nu, at den forsmåede frier alligevel ikke var klog nok til at forstå den situation, som måtte foreligge, efter at han havde fået sin hævn.

I øvrigt mener Pia Skogemann, at søvnforbandelsens iscenesættelse - dette at smide en slange i hovedet på den afvisende prinsesse - trækker på det, Jung kalder det kollektivt ubevidste, hvor vi har fæle forestillinger om slanger. Slangebilledet skal således lede tilhørernes tanker hen på, at prinsen - i raseri over afvisningen - krænker prinsessen seksuelt. Altså et træk, der skal stemple bejleren som en voldsmand og et afskum (Fig.4).

Efter eventyrenes helt normale skabelon optræder der så efter nogen tid en god - men naturligvis fattig - ung

Fig.4. Slangen kan i folkeeventyrene ofte være et symbol på seksualitet, således som det her er illustreret af Niels Skovgaard til Axel Orlriks eventyr: 'Den lille slange'. Når slangen, som i eventyret 'Prinsessen i det underjordiske Slot', kyles i hovedet på prinsessen, er det udtryk for seksuel vold. Illustration efter Carsten Høgh: 'Eventyrlleksikon', side 194.

mand. Dog ikke nogen hvem som helst, for han er fra prinsessens hjemstavn, fra Nørrejylland, hvor man har hørt historien om den underjordiske prinsesse. Han rejser til Sønderjylland, og da han kan sproget, modersmålet, går han durk igennem alle de lumske forhindringer omkring det underjordiske slot, godt hjulpet af de lokale i det sønderjyske. Og det, skønt de lokale hjælpere på dette tidspunkt stadig ligger under for den onde fortryllelse og optræder i forskellige klædninger som en hund og som træer, ravne, krager og ænder. De har åbenbart bevaret det danske sindelag og/eller en loyalitet over for prinsessen. Og det er helt enkelt eventyrligt, så let det nu går! Prinsessen ligger helt bleg hen på en sofa, et fortælletræk, som pludselig placerer det eventyrlige i en 1890'er dagligstue, hvorefter der dog straks skiftes til det traditionelle eventyrs fortælleskabelon.

Vi får en afslutning, hvor den fattige danske karl - efter at have vækket prinsessen - fører hende hjem til Nørrejylland og arver riget efter hendes fader, som, trods udsigterne ved prinsessens afrejse, endnu ikke er afgået ved døden. Han kan nu glæde sig over en lykkelig udgang på datterens eventyr. Og tilhørerne har herefter kunnet massere sjælen med en

fortælling, som profeterede en mulig genforening med landsmænd syd for Kongeåen - en hel generation før eventyret blev til virkelighed. Tang Kristensen noterede dette eventyr i 1894 og var i øvrigt samme år på en tur i Sønderjylland, hvor han besøgte H.P. Hanssen i Aabenraa, og hvor de sammen sejlede fra Aabenraa til Sottrupskov og besøgte Nørremølle, H.P. Hanssens fødegård. Han fik ved dette besøg på Sundeved og Als besøgt tyske mindesmærker ved Arnkil og på Knivbjerg, og dem syntes han ikke godt om! Bedre var efter hans mening mindestenen i Bøffelkobbøl over faldne danske soldater, og han fik under sit ophold også optegnet et par sønderjyske folkeeventyr.

Det realpolitiske eventyr

Endnu i 1894 var Pragerfredens §5, dateret 1866, en realitet i den folkelige danske bevidsthed, både i Nord-slesvig og i det amputerede Danmark. Den indeholdt - kort fortalt - en bestemmelse om, at nationale mindre-

Fig. 5. Udsnit af 1 Mark nødpengeseddel, der nederst viser en dokumentrulle, som - holdt i en ørneklø - alligevel lader os skimte §5-tegnet. Sedlen blev udstedt af Sottrup Kommune på Sundeved, men kom først frem efter 18. maj 1920, hvor al seddeludstedelse var blevet forbudt. Derfor var den aldrig i brug som betalingsmiddel. Den udtrykker imidlertid, at §5 som begreb og moralsk rettighed stadig var fremme i tiden.

Eget arkiv.

Fig 6. En nødpengeseddel som klart fremhæver, at det var den amerikanske præsident Wilsons 14 punkter, som gav basis for en slesvigsk folkeafstemning i 1920. Den er fra Avnbøl Kommune på Sundeved. Måske har kommuneforstanderen der været bedre orienteret mht. den internationale udvikling end naboen i Sottrup (Fig.5), som holdt sig til den §5, der reelt kun eksisterede i den folkelige bevidsthed som en moralsk rettighed.

tal i de af Preussen og Østrig erobrede områder, ved fremtidige folkeafstemninger selv skulle kunne bestemme deres nationale tilhørsforhold. Til trods for, at denne bestemmelse var ophævet ved en overenskomst mellem Preussen og Østrig allerede i 1878, eksisterede løftet i §5 som nævnt fortsat i diskussionerne i og omkring det helt overvejende dansksindede Nordslesvig. De første danskvalgte rigsdagsmænd, Nicolai Ahlmann og H.A. Krüger, havde ikke for sømt nogen lejlighed efter 1866 til at fremføre spørgsmålet om §5 og national selvbestemmelsesret i Berlin. Deres billeder var i generationer på væggene hos talrige dansksindede, noget som nok har været med til at vedligeholde det folkelige håb om national genforening.

På den preussiske side var denne

paragraf - selvom den var annulleret - heller ikke helt glemt. Det viste udviklingen omkring optantspørgsmålet i begyndelsen af 1900-tallet. Det er i år netop 100 år siden, at §5 på preussisk initiativ indgik i den såkaldte optantkonvention af 1907 mellem den tyske og den danske regering.

En optant var en person i det erobrede Slesvig, som efter annekteringen i 1864 havde valgt at forblive dansk statsborger med bopæl i Slesvig. Optantbørn gav imidlertid efterfølgende problemer, idet kriterierne for statsborgerskab i de to lande var forskellige. Et tysk statsborgerskab beroede alene på afstamningen og et dansk statsborgerskab på fødestedet. Herved blev optantbørn de facto statsløse.

Det var omkring 1900 blevet et pro-

blem, som lå H.P. Hanssen meget på sinde. Dels forhindrede en status som statsløs generationsskiftet på gårde tilhørende dansksindede. Derved fremmedes tysk overtagelse af jord og følgelig fortyskningen af de helt overvejende dansksindede landdistrikter. Dels førte en hårdhændet preussisk administration til mange uberettigede udvisninger af optanter med samme resultat. H.P. Hanssen pressede derfor på hos sine rigsdanske kontakter for at få en løsning. Det blev i 1907 den såkaldte optantkonvention.

Konventionen gav optantbørn preussisk statsborgerskab, så de kunne forblive i landsdelen, såfremt de overholdt gældende love og bestemmelser, underforstået, at de ikke på nogen måde viste dansk sindelag. Konventionen skaffede imidlertid ikke de endnu levende optanter en forbedret retsstilling mod de vilkårlige tyske overgreb. Prisen for det opnåede var, at den danske regering fornyede sin underskrift fra 1864 vedr. afståelsen af hertugdømmet Slesvig samt i fortsættelse heraf officielt anerkendte traktaten mellem Preussen og Østrig af 1878, hvor nævnte §5 var blevet sat ud af kraft. Endvidere skulle danske statsembeds- og tjenestemænd fremover afstå fra enhver medvirken til at opretholde danskheden i Slesvig, altså en regulær begrænsning af ytringsfriheden i Danmark. Hermed havde den danske regering de facto godkendt en overenskomst mellem Preussen og Østrig der, som Preussen indtil 1907 havde hævdet, var Danmark helt uvedkommen. Ikke netop strålende dansk diplomati!

Uofficielt havde der samtidig været forhandlinger mellem det danske og

det tyske udenrigsministerium, hvor man fra tysk side bragte spørgsmål op om Danmarks stilling under en eventuel kommende stormagtskonflikt. Forfatteren Franz von Jessen var i 1945 overbevist om, at der her blev aftalt en vis dansk imødekommethed over for tyske krav om, at Østersøen skulle betragtes som et tysk indhav og flådedomæne. Formålet med disse uofficielle drøftelser var vel at lægge et maksimalt diplomatisk tryk på Danmark og "få en overpris" for at give slesvigske indrømmelser. Netop det danske formelle afkald på §5 kunne være en del af en sådan overpris for at få indrømmelser i optantsagen.

Måske gik der også lidt Venstre-/Højre indenrigspolitik i denne udenrigspolitiske drøftelse om optanterne. At der forelå et vist politisk stemningskift fremgår af, at den i 1901 nyvalgte næstformand for Folketinget, den radikale Chr. Krabbe fra Venstrereformpartiet, offentligt havde udtalt sig mod den konfrontationskurs mod det tyske, som blev ført af de dansksindede nordslesvigere. Denne nordslesvigske holdning havde Højre i hvert fald ikke lagt afstand til. At holdningen var et naturligt svar på den rabiate preussiske undertrykkelse i Köllerperioden, valgte Krabbe åbenbart at se bort fra.

Selv om partiet, Det radikale Venstre, udskiltes fra Venstrereformpartiet i 1905 på grund af uenighed om forsvaret, er det nok alligevel i dette lys, altså et skift både mht. regering og politisk interesse, at man skal se 1907-forhandlingerne og det, for en eftertid at dømme, magre danske resultat. Forhandlingerne førtes formentlig uden større interesse fra konseilspræsidenten, I.C. Christensen,

som på dette tidspunkt nok var mest optaget af forskellige indenrigspolitiske manøvrer. Udenrigsministeren var en professionel diplomat, Raben-Levetzau, og hans støtte var regeringens konsulent i slesvigske spørgsmål, historikeren Aage Friis, altså to eksperter i henholdsvis forhandling og historie.

Danmark havde således helt unødvendigt, forekommer det, i 1907 bifaldet afskaffelsen af en §5, som allerede var afskaffet! Alligevel påberåbte man sig efter Tysklands nederlag i 1918 samme paragraf som basis for en folkeafstemning om nationalitet i Slesvig. Det skete dog kun indirekte via H.P. Hanssens tale i den tyske rigsdag i oktober 1918. Franz von Jessen var i 1945 ikke i tvivl om, at H.P. Hanssen i 1907 - under pres for en løsning af optantspørgsmålet - stiltiende havde accepteret, at Danmark med optantkonventionen gav afkald på slesvigernes moralske ret til en §5-afstemning. Så H.P. Hanssens påberåbelse af §5 i 1918 skulle måske sløre hans tvungne stillingtagen fra 1907 og var som sådan vel mest rettet mod hjemmefronten, hvor modstandere udfordrede hans politiske linie. 1907-afkaldets formuleringer var også lidt tågede og kunne derfor glemmes i 1918. Noget blev fejlet ind under gulvtæppet!

Helt afgørende for det udfald, som vi alle nu kender, var imidlertid den amerikanske præsident Wilsons fredsprogram med de berømte 14 punkter, hvori der også var indeholdt et princip om 'Folkenes selvbestemmelsesret'. Hermed erstattedes den bortfaldne §5 reelt. Det gav en ny position, hvorfra Danmark kunne forhandle Slesvigs deling direkte med

sejrherrerne hen over hovedet på krigens taber. Både påberåbelsen af §5 og Wilsons 14 punkter afspejlede sig i nogle af tidens folkelige tryksager, nemlig de såkaldte nødpengersedler (Fig.5 og 6). Tiden og omstændighederne viste sig at være med den pragmatiske H.P. Hanssen og den danske regering.

Derfor var det givetvis også ufolkeligt, at en dansk regering for hundrede år siden - helt upåkrævet - afstod fra en i den almindelige opfattelse moralsk ret til en slesvigsk folkeafstemning efter §5. Det var imidlertid, hvad der skete i 1907 med den såkaldte optantkonvention med Preussen. ■

Litteratur

- Pia Skogemann: *En karl var min far ...*. København 1998.
- Evald Tang Kristensen: *Prinsessen i det underjordiske Slot*. Håndskrift AT 410, 1894, Dansk Folkemindesamling, København.
- Carsten Høgh: *Eventyrleksikon*. København 1996.
- Evald Tang Kristensen: *Æventyr fra Jylland*. Aarhus 1897.
- Evald Tang Kristensen: *Minder og Oplevelser IV*. Viborg 1928.
- Carl G. Jung: *Människan och hennes symboler*. Forum 1981.
- Franz von Jessen: *Mit Livs Egne, Hændelser, Mennesker*. Del III, H. København 1945, s. 282-319 og 358-372.
- Niels Ebbesen: *Gammelt dansk land*. København 1964, s. 176-182.
- Bladet Dannevirke hundrede Aar*. 1838-1938. Haderslev 1938, s. 224.
- Gustav Ahlmann: *Släktregister Ahlmann*. 1967, s. 21-22.

Set og sket i Grænselandet

Grænselandskronik

Af H.E. Sørensen

Diskussionen gik ualmindelig højt og med et sjældent set ordvalg om det tyske mindretals forslag om dobbelt-sprogede skilte i Sønderjylland. H.E. Sørensen har fulgt diskussionen og andre begivenheder i Grænselandet.

Tosprogede skilte

EN AF PERIODENS VARMESTE kartofler har været diskussionen om, hvorvidt byskilte og vejskilte i Sønderjylland skulle være på begge sprog - dansk og tysk. Det var den nyvalgte formand for Bund Deutscher Nordschleswiger, Heinrich Jürgensen, der omkring 1. april tog sin forgænger, Hans Heinrich Hansens, forslag op og dermed blev årsag til en ganske heftig debat. Mens det tyske mindretal og avisen Der Nordschleswiger naturligvis bakkede formanden op, var meningene delte på dansk side.

Tilhængere mente, at det 87 år efter Genforeningen måtte være på tide, at vi viste hinanden det hensyn at bruge begge sprog. Overinspektør Peter Dragsbo fra Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot, skrev, at tosprogede skilte burde indføres, ikke af praktiske grunde, men fordi det "skal være et signal for flertalsnationens respekt for, at der findes mindretal med egen sproglig og national identitet" (No., 6/6). Han blev støttet af Flensborg Avis' lederskribent Raning Krueger, som mente, at modstanden viste, at der var 'for lavt til loftet' i Danmark (Fl.A., 25/6).

Modsat var den gamle stridsmand Bjørn Svensson klart imod. Kun hi-

storieløse mennesker kunne fremsætte et sådant forslag, skrev han. "Nu 87 år efter Genforeningen forbedres forholdet mellem flertal og mindretal dag for dag i hverdagens stilfærdige forløb. Derimod går det galt hver gang, man med krampagtige anstrengelser gør forsøg på at forcere udviklingen", skrev han og nævnte besættelsestiden, som endnu er i levende erindring hos mange mennesker. Han fortsatte: "Det er rigtigt, at mange vil ikke længere føle sig generet over tyske vejskilte nord for grænsen, men det afgørende er, at hos mange andre vil det vække følelser til live, som skader hverdagens rolige forsoningsudvikling" (JV, 4/6).

Den kendte debattør Karsten Madsen var derimod lidt i strid med sig selv om, hvad han burde mene. På den ene side fandt han, at forslaget i første række var fremsat, fordi den nye tyske formand havde brug for en sag til at markere sig med, og forslaget derfor kunne afvises som overflødig. På den anden side var Sønderjylland jo ikke alene i verden. "Når man kan læse tyske vejskilte i det franske Strassbourg, hvor hagekorsflaget for 70 år siden vejede fra byens berømte domkirke, må det også være muligt at praktisere dette stykke 'symbolik' i Sønderjylland", skrev han (Fl.A. 14/5). - Madsens stavemåde af bynavnet er i sig selv en 'forbrødring': byen hedder på tysk Strassburg, på fransk Strasbourg. - Og så håber jeg, at flaget ikke vejede, men vejede!

I øvrigt er stednavnene i Alsace/El-

sass, hvor Strasbourg/Strassburg ligger, af historiske grunde tyske - ofte med en gang fransk fernis. Det kan give sig sjove udslag som Chateau de Haut Koenigsbourg! Ren sprogforbistring.

Tosprogede skilte er ikke noget ukendt. I Jugoslavien brugte man allerede i 1960'erne skilte med begge landets alfabeter - det latinske og det kyrilliske - i egne, hvor det kyrilliske var fremherskende, så også kroater, slovenere og andre 'analfabeter', herunder turister, kunne finde vej. Det var noget rent praktisk. Det er det også, når man på vejskilte i Grækenland bruger det latinske alfabet under det græske. Eller når man i Israel udover skiltning på landets to sprog hebræisk og arabisk også bringer stednavnene på engelsk. En lignende service (engelsksprogede skilte) findes også i andre lande med egne alfabeter (Indien og flere arabiske stater). Ellers ville vi andre jo ikke have en jordisk chance for at finde rundt!

Men det er jo ikke det, det drejer sig om her. Alle i Sønderjylland og Sydslesvig kan flertalssproget. Det er ikke derfor, der ønskes skiltning på mindretallets sprog.

Det kan måske have en smule interesse at se, hvad man gør andre steder, hvor man er i den samme eller en lignende situation. I Baskerlandet (Euskadi) i Nordspanien bruges begge sprog (baskisk og spansk) på byskilte, bl.a. ved afkørslerne fra Nordmotorvejen. I Sydtyrol har man i mange år brugt skilte med både tyske og italienske navne (Bosen/Bolzano; Sterzing/Vipetino). I Siebenbürgen/Transylvanien i Rumænien, hvor der findes et stort tysk mindretal, angives mange steder bynavnene på begge

sprog (Somberek/Schomberg eller Hermannstadt/Sibiu - i det sidste tilfælde er der da en forskel, som er til at tage og føle på). I Belgien ser man skilte på landets to sprog, fransk og flamsk (Bruges/Brügge; Bruxelles/Brüssel). Og i Wales er der skilte på walisisk, også selv om dagligsproget er engelsk. Det tidligere lokalsprog overlever i gamle stednavne, som man også kender det i andre yderområder som Bretagne eller Lapland.

I Finland er der en relativt lille svensktalende befolkningsdel, omkring 6 pct. af befolkningen - eller ca. 300.000 mennesker, der hovedsageligt bor på Ålandsøerne og i kystegnene. Kun få områder har svensk flertal. Men begge sprog er ligeberettigede overalt, hvor mindretallet udgør 8 pct. eller mindst 3.000 mennesker. Selv om der er under 8 pct. svensktalende i Helsingfors og Åbo, er svensk alligevel et ligeberettiget sprog, fordi mindretallet udgør mere end 3.000 personer. Der skal således være skiltning på både svensk og finsk, ligesom begge sprog skal kunne bruges i forvaltningen.

Hvis denne regel blev indført i Sønderjylland, ville det nok være relativt få steder, man kunne kræve dobbeltsproget skiltning og forvaltning.

En sådan skiltning er dog allerede indført adskillige steder, hvor der henvises til tyske institutioner. Og det er da kun rimeligt, at der står 'Deutsches Museum' eller 'Deutsche Schule', for det hedder 'stederne' nu en gang. Lige så vel, som der skal være skiltning til rent danske institutioner som 'Aabenraa Business Academy' og 'Billund Airport'.

I øvrigt har man i flere år vist til 'Niebüll' (og ikke Nibøl) ved rundkørslerne omkring Tønder, ligesom

der også visse steder vises mod 'Flensburg'. Det er vel egentlig meget praktisk, da det er det tyske navn, der står på de vejkort, bilisterne skal køre efter. På samme måde, som der burde stå 'Tønder' og 'Aabenraa' syd for grænsen.

Samtidig med den heftige debat nord for grænsen vedtog Landdagen i Kiel, naturligvis støttet af Sydslesvigsk Vælgerforenings to mandater, at der kunne opsættes tosprogede skilte i Sydslesvig som en gestus over for det danske mindretal. De findes i øvrigt allerede i Nordfrisland, hvor der flere steder er skilte på både tysk og frisisk (Bredstedt/Bräist). Det gjorde det jo ligesom lidt vanskeligere at argumentere imod det samme nord for grænsen.

Men heller ikke i Sydslesvig er man

enige om, at det er en god ide. Således skrev Lothar Zilch fra Slesvig i et læserbrev: "Forvaltnings sproget hos os er tysk; færdselsskilte, byskilte og lign. er ikke undtaget herfra. Det har altid været muligt for danskere at finde rundt i vort land, sproglige problemer eller barrierer eksisterer ikke" (Fl.A., 4/7).

Også formanden for SSV, Flemming Meyer, tog sagen helt roligt. Den flersprogede skiltning var ikke af "essentiell betydning for det danske mindretal", sagde han, for "jeg tror ikke, at det danske mindretals identitet er afhængig af tosproget skiltning". (Fl.A., 3/5).

Han har selvfølgelig ret.

En mulig fremtid for skiltningen ved de større sønderjyske byer?

Fotomontage: Karin Riegelsen, Der Nordschleswiger.

En hjemmetysker i Grænseforeningen

Mens debatten om de tosprogede skilte mest fandt sted i danske kredse, diskuterede man ivrigt i det tyske mindretal, at den unge 'stjerne' Stephan Kleinschmidt, tysk byrådsmedlem i Sønderborg, havde accepteret et medlemskab af Grænseforeningen. Formanden for Slesvigsk Parti, Gerhard Mammen, sagde på et møde i Aabenraa, at det ville han ikke have gjort. "Jeg står på min egen tyske identitet", sagde han, men tilføjede udglattende: "Hvem skulle for nogle årtier siden have troet, at Slesvigsk Parti og Sydslesvigsk Vælgerforening kunne samarbejde? Når man betræder nye veje, må man også løbe en risiko" (No., 27,4).

Hinrich Jürgensen, formand for BDN, sagde det en smule skarper, uden at nævne Kleinschmidts navn: "Når man taler om sprog, taler man også om identitet. Vi er tyske nordslesvigere - og bekendelsen til det tyske, til tysk sprog og kultur er afgørende for vor selvforståelse". Mindretallet bevægede sig på en knivsæg "mellem den ønskede integration og den uønskede assimilation", sagde han og fortsatte: "Hvor disse grænser ligger, er sikkert svært om ikke umuligt at fastlægge. Og et medlemskab af Grænseforeningen ligger sikkert uden for disse grænser for de fleste af os" (No., 2/5).

Selv sagde Kleinschmidt, at han kendte Grænseforeningen som "en åben organisation, hvor man søgte samarbejdet for at styrke det danske mindretal og mindretalsanliggender i det hele taget". Han tilføjede: "Jeg har valgt min tilknytning til det tyske mindretal, og mit virke her er det pri-

Formanden for Kultur- og fritidsudvalget i Sønderborg, Stephan Kleinschmidt, Slesvigsk Parti, gjorde sig bemærket i brede kredse og lagde op til debat i det politiske bagland ved at tage imod et medlemskab af Grænseforeningen.

mære. Men som kulturudvalgsformand i Sønderborg arbejder jeg også for dansk kultur, som den tager sig ud i et grænseland med den diversitet, der hører til. Der skal være plads til forskellighed" (Fl.A., 27/4).

Ingen svømmetimer til den tyske skole

Efter kommunalreformen besluttede man i Sønderborg, at der skulle være svømmeundervisning i alle de kommunale skoler. Det betød, at der ikke blev plads til privatskolerne i den kommunale svømmehal. Det gik bl.a. ud over børnene i den tyske skole, der ellers har været vant til at benytte hallen gennem 15 år. Og kommunen

glemte oven i 'handelen' at give den tyske skole besked. Ret forståeligt blev skoleleder Helmuth Petersen noget harm og sagde vredt, at "sådan skal man ikke behandle os!", ligesom han henviste til, at også det tyske mindretal gennem deres skat var med til at betale den kommunale svømmehal. Formanden for skoleudvalget Jørn Lehmann Petersen og hans forvaltningschef Jette Østergaard fik travlt med at vaske hænder. Sådan var det heller ikke ment! (No., 12/6).

Færre danske præster i Sydslesvig?

Den danske kirke i Sydslesvig hører under organisationen Danske Sømands- og Udlandskirker (DSUK), der kører med et betragteligt underskud. Derfor har kirkeminister Bertel Haarder henstillet til bestyrelsen om at "vurdere, hvor mange præster der er råd til".

Samtidig afviste han, at det var en opfordring til besparelser. "Det er Folketinget, som i sidste ende bestemmer tilskuddet", sagde Haarder, "men derfor kan udlandskirkerne godt komme med forslag" (Kristeligt Dagblad, 15/5). Samtidig påpegede han, at der er 24 danske præster i Sydslesvig, hvilket giver 283 menighedsmedlemmer pr. præst, mens gennemsnittet for menigheder nord for grænsen er 2.240 eller næsten ti gange så højt. Han lagde samtidig op til, at DSUK skulle vurdere behovet, hvilket organisationens økonomi- og administrationschef afviste. "Det er en sag for Folketinget, hvor mange penge, der skal bruges til præstestillinger i Sydslesvig", sagde han (FLA, 3/5).

"Støtten til det danske mindretal er et spørgsmål, om man ønsker at gøre det", sagde den danske provst i

Sydslesvig, Viggo Jacobsen, og folketingsmedlem Søren Krarup, medlem af 6-mands-udvalget, tilføjede, at man overvejede at flytte det økonomiske tilskud til kirkelivet i Sydslesvig fra DSUK til 6-mands-udvalget (Kristeligt Dagblad, 15/5).

Grænselandets motorer

Ministerpræsident Peter Harry Carstensen og regionsformand Carl Holst underskrev den 27. juni på Hedeby-museet ved Slesvig en venskabs- og samarbejdsaftale mellem landet Slesvig-Holsten og Region Syddanmark. Ud over en række hensigtserklæringer indeholder aftalen også konkrete arbejdsplaner for forskellige områder.

"Det drejer sig om et fair partnerskab", udtalte Carstensen og fortsatte: "Til det bedste i grænseregionen hører efter min bedste overbevisning det danske mindretal i Sydslesvig og det tyske mindretal i Nordslesvig. De bliver naturligvis tilgodeset som brobyggere, som forbindende led og som motorer i partnerskabets grænseoverskridende samarbejde" (No., 28/6).

Femernbælt-broen

Den 29. juni indgik den danske trafikminister Flemming Hansen og hans tyske kollega Wolfgang Tiefensee en aftale om byggeriet af en bro fra Lolland til Femern til en samlet pris af 41 mia. kr. Heraf skal Tyskland betale tilkørselsanlæggene på Femern - ca. 6 mia., mens Danmark skal betale resten, dvs. landanlæggene på Lolland og hele broen. I alt 35 mia. kr. Begge ministre var godt tilfredse og talte om en 'historisk beslutning'.

Også den tidligere trafikminister Kaj Ikast fra Gram hilste beslutningen velkommen. Alt andet ville have

været en skandale, sagde han, mens folketingsmedlem Frode Sørensen, Sønderborg, var mere skeptisk. Og Ikasts kollega Arne Melchior anså det for den rene galimatias, at Danmark skulle betale hele broen. En sådan kontrakt om en forbindelse mellem to lande var aldrig tidligere indgået i verdenshistorien, sagde han (JV, No., Fl.A.).

Flemming Hansen forsvarede sig med at henvise til Storebæltsbroen og Øresundsbroen, der begge blev mødt med stor skepsis, da de blev besluttet, men som ingen ville undvære, da de først var der. Samtidig henviste han til, at alle indtægter naturligvis ville gå til Danmark som ejer af broen, og at anlægget ikke ville koste danske skattekrone.

Udbygningen af den sønderjyske hovedbane til en dobbeltsporet og

elektrificeret banelinje kunne måske komme i fare, påpegede både politikere og trafikforskere. Det var tvivlsomt, om der ville blive råd til begge dele, og måske ville behovet for den udbyggede jernbane blive mindre, når broen var en realitet. Denne skepsis afviste trafikministeren.

Ingen adgang for danske partier

De politiske ungdomsorganisationer vil gerne deltage i møder på uddannelsesinstitutionerne, men da Venstres Ungdom henvendte sig til Det Tyske Gymnasium i Aabenraa, fik de afslag - på linie med andre partier. Kun det tyske mindretals ungdomsorganisation Junge SPitzen havde adgang. Men da gymnasiet får dansk statstilskud, bør der også være lige ret for alle, argumenterede Venstres Ungdom. Rektor Inge Friis bad dem

Udsigt over det kommende danske gymnasium i Slesvig. I baggrunden ses Slesvig Domkirke.

Foto: Lars Salomonsen, Flensborg Avis.

slå koldt vand i blodet og afviste, at der var nogen sag. Det hele var "en storm i et glas vand", sagde hun. "Det var vel naturligt", at Junge SPitzen fik "lidt længere snor end de andre ungdomsorganisationer, ... når vi er et tysk gymnasium. ... I følge vores fundats må der ikke finde nogen slags agitation sted, hverken politisk eller religiøs, men det kan vel næppe overraske, at Junge SPitzen må gøre opmærksom på kulturelle foranstaltninger her hos os?" (No., 30/5).

Snabelsugning

Syddanmark er den region, der har det største lobby-kontor ved EU i Bruxelles. Med 17 medarbejdere har det flere ansatte end alle de andre regioner tilsammen. I de første måneder af 2007 har det skaffet EU-tilskud på 60 mio. kr. "Vi laver ren snabelsugning, hvor vi får tilskud hjem fra EU's kasser til de virksomheder, institutioner og offentlige myndigheder, som laver tung forskning. Og så hjælper vi med eksport af viden", sagde kontorets direktør Johnny Killerup Pedersen (JV, 29/6).

Dagbog

2. april: Museet ved Gram Lergrav viser en særudstilling om istiden med bl.a. et mammutskelet i fuld størrelse (JV).

3. april: Ved Bovs kommende industriområde udgraves en handelsplads fra Vikingetiden (JV).

4. april: Pastor em. Chr. Jørgensen, Skærbæk, tidl. Rømø, dør, 87 år (JV).

5. april: På Hedebymuseet vises en udstilling om vikingskibet som bl.a. souvenir og reklameblikfang (Fl.A.).

13. april: I planerne for den kommende sygehusstruktur i Region Syd-

danmark forudses en hel eller delvis nedlæggelse af sygehusene i Tønder og Haderslev (JV).

14. april: De tyske fredningsmyndigheder beslutter at frede den danske Ansgar Kirke i Flensborg, opført i 1960'erne af bl.a. arkitekten Kay Fischer. Det er en tidstypisk bygning, som er enestående i Flensborg (Fl.A.). På Museum Sønderjylland - Arkæologi Haderslev åbnes en udstilling med bl.a. religiøse værker af maleren Maja Lisa Engelhardt (JV, Fl.A., No.).

17. april: Svineslagteriet i Blans brænder. Virksomheden Danish Crown finder arbejde til alle ansatte på firmaets andre virksomheder, mens slagteriet genopføres (alle medier).

24. april: Der konstateres atter ulve i Slesvig-Holsten (No., JV).

27. april: Repræsentantskabet i Syd Energi vedtager ikke at udbetale sin milliardformue til forbrugerne (JV).

28. april: Slesvig bispedømme bevarer, efter at Den Nordelbiske Kirke har opgivet sine spareplaner (Fl.A.).

29. april: Aabenraa Havn fylder 750 år (JV).

3. maj: Chefredaktør Siegfried Matlok modtager Grosses Verdienstkreuz i den tyske ambassade i København. 12. juni bliver han desuden ridder af Dannebrog af 1. klasse (No., JV).

4. maj: Mærsk Mc-Kinney Møllers datter Ane Mærsk Mc-Kinney Uggla nedlægger grundstenen til det danske gymnasium i Slesvig, der får navnet A.P. Møller Skolen (Fl.A.).

Som led i strukturændringer skal politigården i Haderslev nedlægges (JV).

6. maj: Et tysk privatfly med tre om bord eksploderer over Flensborg Fjord. Alle omkommer (JV).

8. maj: Skelettet af en af de 16 hvaler, der strandede på Rømø i 1996, udstil-

les på Nationalmuseets Kommandørgård (JV).

Tønder Kommune overtager de pladser i digelagens bestyrelser, som tidligere blev besat af amtet (JV).

9. maj: Den fredede 80 år gamle klapbro over Slien ved Lindaunis skal fjernes, da den ikke modsvarer tidens behov (Fl.A.).

10. maj: Ved Hedeby opføres en rekonstruktion af et kajanlæg fra Vikingetiden (No.).

12. maj: Forfatteren Wiebke Fischer har kortlagt Sankt Jacob-pilgrimsvejen gennem Slesvig-Holsten (No.).

13. maj: Det fremskudte dige fylder 25 år og fejres med bl.a. fhv. statsminister Anker Jørgensen som æresgæst (JV, No.).

15. maj: Biskop Niels Henrik Arendt,

Haderslev, bliver biskop for den danske kirke i Sydslesvig efter Søren Lodberg Hvas, Ålborg (Fl.A.).

18. maj: Fhv. formand for det tyske mindretal Hans Heinrich Hansen bliver præsident for de europæiske mindretals organisation FUEV (No.).

22. maj: De danske Kirkedage afholdes i Haderslev (No., Fl.A., JV).

24. maj: Noldemuseet åbner en filial i Berlin (No.).

Den Nordslesvigske Kvindeforening fejrer 100-års jubilæum i nedlæggelsens tegn (JV).

1. juni: Søfartsskolen i Sønderborg brænder (Fl.A.).

2. juni: Overlæge Henrik Villadsen, Odense, bliver lægefaglig direktør på Sygehus Sønderjylland (JV).

Sønderborg Revyen har premiere (JV,

Svineslagteriet i Blans brænder, og Danish Crown skal ud og finde arbejde til de ansatte på andre af virksomhedens slagterier. Dette sker under stor lokal opbakning.

Foto: Museum Sønderjylland - Arkæologi Haderslev.

Politiet i Haderslev skal have nye, større og mere moderne lokaler til afløsning af den nuværende politigård fra 1837.

No., Fl.A.).

4. juni: Det danske mindretal i Sydslesvig holder årsmøde (Fl.A.).

7. juni: Statshospitalet i Augustenborg fylder 75 år (No.).

En kopi af Frøslevskrinet overdrages til Bov Museum (JV).

8. juni: Auktionen over en enestående privat frimærkesamling fra Haderslev forventes at ville indbringe 30 mio. kr. (JV).

Redaktør Arne G. Larsen, Ø. Lindet, dør, 81 år (JV).

9. juni: Overinspektør Peter Dragsbo, Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot, foreslår på et møde i Sønderborg, at Det tyske Museum flyttes til Ewers Pakhus på havnen, hvor mindretallet også kan have kontor og mødelokaler. (No.).

Fhv. folketingsmedlem Uwe Jensen, tidl. Tønder, der afsoner 14 års fæng-

sel i USA for smugleri, anmoder Folketinget om at få lov til at afsone resten af straffen i et dansk fængsel (No.).

Refugiet i Løgumkloster modtager 11,5 mio. kr. fra A.P. Møller-fonden til renovering af værelserne (JV).

15. juni: Regionsformand Carl Holst overrækker nøglerne til Højer Design Efterskole til de to ledere Aase-Lene Madsen og Kirsten Boyschau Hansen (JV).

16. juni: Skattecenter Tønder indvies af skatteminister Kristian Jensen (JV).

18. juni: Det tyske mindretal afholder den årlige Knivsbjergfest (No.).

20. juni: Det dansk-tysk ejede rederi Scanlines, der bl.a. driver ruterne mellem Danmark og Tyskland og mellem Aabenraa og Klaipeda i Litauen, sælges til den tyske finansgruppe Allianz Capital og Deutsche Seered-

rei for 11,6 mia. kr. (No.).

Maleren Claus Carstensen udstiller på Museum Sønderjylland - Kunstmuseet Tønder (JV, JP).

21. juni: Næstformanden for Bund Deutscher Nordschleswiger og Slesvigsk Parti, gårdejer Jes Jepsen, Uge, dør, 48 år (No., JV).

Tønderrevyen får udtaget ikke mindre end fem numre til Dansk Revyfestival i Juelsminde 7.-8. september (JV).

22. juni: Både det danske og tyske mindretal protesterer mod, at Danmarks Radio af sparegrunde vil udskifte det regionale program 'Indblik', der ofte bringer indslag om mindretallene, med et landsdækken-

de musik- og snakkeprogram (No.).

27. juni: En beboergruppe i Ballum ansøger Tønder Kommune om at få landsbyens skole nedlagt, så man kan gå i gang med at oprette en friskole i stedet. "Vi vil gerne være på forkant", siger en af initiativtagerne, Sine Petersen (JV).

Maleren Kurt von Wowern, tidl. Arrild, dør (JV).

28. juni: Arbejdet begynder igen på slagteriet i Blans. Man starter med 1.000 svin om dagen, men regner med i løbet af få uger at være oppe på 25.000 daglige slagtninger (No).

De to hovedmænd i et 'tæskehold' fra det vestlige Sønderjylland, der bl.a. havde mishandlet en mand fra Bre-

25-året for det fremskudte dige blev fejret, hvor bl.a. fhv. statsminister Anker Jørgensen var inviteret. Her ses han til venstre sammen med J.K. Hansen og til højre Kaj Ikast.

Foto: Museum Sønderjylland - Arkæologi Haderslev.

Politiet i Haderslev skal have nye, større og mere moderne lokaler til afløsning af den nuværende politigård fra 1837.

No., Fl.A.).

4. juni: Det danske mindretal i Sydslesvig holder årsmøde (Fl.A.).

7. juni: Statshospitalet i Augustenborg fylder 75 år (No.).

En kopi af Frøslevskrinet overdrages til Bov Museum (JV).

8. juni: Auktionen over en enestående privat frimærkesamling fra Haderslev forventes at ville indbringe 30 mio. kr. (JV).

Redaktør Arne G. Larsen, Ø. Lindet, dør, 81 år (JV).

9. juni: Overinspektør Peter Dragsbo, Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot, foreslår på et møde i Sønderborg, at Det tyske Museum flyttes til Ewers Pakhus på havnen, hvor mindretallet også kan have kontor og mødelokaler. (No.).

Fhv. folketingsmedlem Uwe Jensen, tidl. Tønder, der afsoner 14 års fæng-

sel i USA for smugleri, anmoder Folketinget om at få lov til at afsone resten af straffen i et dansk fængsel (No.).

Refugiet i Løgumkloster modtager 11,5 mio. kr. fra A.P. Møller-fonden til renovering af værelserne (JV).

15. juni: Regionsformand Carl Holst overrækker nøglerne til Højer Design Efterskole til de to ledere Aase-Lene Madsen og Kirsten Boyschau Hansen (JV).

16. juni: Skatteceter Tønder indvies af skatteminister Kristian Jensen (JV).

18. juni: Det tyske mindretal afholder den årlige Knivsbjergfest (No.).

20. juni: Det dansk-tysk ejede rederi Scanlines, der bl.a. driver ruterne mellem Danmark og Tyskland og mellem Aabenraa og Klaipeda i Litauen, sælges til den tyske finansgruppe Allianz Capital og Deutsche Seered-

rei for 11,6 mia. kr. (No.).

Maleren Claus Carstensen udstiller på Museum Sønderjylland - Kunstmuseet Tønder (JV, JP).

21. juni: Næstformanden for Bund Deutscher Nordschleswiger og Slesvigsk Parti, gårdejer Jes Jepsen, Uge, dør, 48 år (No., JV).

Tønderrevyen får udtaget ikke mindre end fem numre til Dansk Revyfestival i Juelsminde 7.-8. september (JV).

22. juni: Både det danske og tyske mindretal protesterer mod, at Danmarks Radio af sparegrunde vil udskifte det regionale program 'Indblik', der ofte bringer indslag om mindretallene, med et landsdækken-

de musik- og snakkeprogram (No.).

27. juni: En beboergruppe i Ballum ansøger Tønder Kommune om at få landsbyens skole nedlagt, så man kan gå i gang med at oprette en friskole i stedet. "Vi vil gerne være på forkant", siger en af initiativtagerne, Sine Petersen (JV).

Maleren Kurt von Wowern, tidl. Arild, dør (JV).

28. juni: Arbejdet begynder igen på slagteriet i Blans. Man starter med 1.000 svin om dagen, men regner med i løbet af få uger at være oppe på 25.000 daglige slagtninger (No).

De to hovedmænd i et 'tæskehold' fra det vestlige Sønderjylland, der bl.a. havde mishandlet en mand fra Bre-

25-året for det fremskudte dige blev fejret, hvor bl.a. fhv. statsminister Anker Jørgensen var inviteret. Her ses han til venstre sammen med J.K. Hansen og til højre Kaj Ikast.

og med denne bog introduceres Den Danske Klosterrute i Sønderjylland. Alle ruter er hovedsageligt anlagt med vandrere i tankerne, men på mange måder er det jo det samme landskab, der gennemvandles. Guidebøgerne adskiller sig derfor hovedsageligt fra hinanden ved den omhu, beskrivelserne af de kultur- og naturmiljøer, der passerer, er udført med.

Klosterruten præsenteres på bogens bagside som en turist- og pilgrimsvandreroute gennem hele Danmark med temaerne kirke, kunst, historie og natur. Ruten forbinder ca. 30 steder, hvor der blev bygget klostre i middelalderens Danmark. I Sønderjylland går ruten fra Fynshav på Als via Sønderborg, Kruså og Løgumkloster til Ribe. Kun to af disse steder var der klostre i middelalderen, nemlig i Løgumkloster og Ribe. 'Middelalderens Danmark' forstås åbenbart ikke så bogstaveligt, at man lader ruten passere forbi det delvist velbevarede gråbrødrekløster i Flensborg! Ruten er 225 km lang og falder for en del af strækningen sammen med Gendarmstien og Hærvejen.

Bogen, der er i et for vandrere praktisk format, er opdelt i tre hoveddele. I den første beskrives ruten, i den anden følger en lang række praktiske oplysninger og i den sidste del vises rutens forløb på en lang række rutekort i 1:50.000. Desuden er der faktisk endnu en del, idet man på forlagets hjemmeside - godt nok med lidt besvær - kan finde en 'netguide' til bogen. Her er der uddybende oplysninger, og her findes rettelser både til de historiske oplysninger og ikke mindst til oplysningerne om overnatningsmuligheder og lignende.

Bogen er skrevet af en erfaren guidebogsforfatter, Jens Kristian Krarup, hvis glimrende guide til Løgumkloster og omegn er udkommet i mange udgaver. Oplysningerne er præcise, korrekte og ajourførte. Der er mange små historier iblandt de store, der afslører forfatterens omfattende viden om landsdelen. Rutens tema giver sig helt klart udtryk ved mængden af kirker, der besøges undervejs - samt

faktisk et enkelt aktivt 'kloster'. Her er forfatteren virkelig på hjemmebane, og det er relevante oplysninger, der trækkes frem i hvert tilfælde, ikke som så ofte en endeløs gentagelse af ensartede oplysninger om byggestil, datering og lignende. Ellers er det en god vifte af historisk interessante besøgssteder og naturoplevelser, der dominerer bogen. Indflettet i teksten findes også relevante 'fakta-bokse'. Men ligesom med kirkerne er også disse meget ofte valgt ud fra deres religiøse betydning, nationalt eller regionalt, og medvirker til at give bogen og vandrungen det præg af pilgrimsrute, som vel også er meningen.

Man kan trygt begive sig på vandring med Jens Kristian Krarups bog i baglommen og være sikker på at få det maksimale ud af turen. Der er sørget for alt bortset fra vablerne - dem må man selv sørge for.

lsm

Sønderjyderne og den store krig

Inge Adriansen og Hans Schultz Hansen (red): 'Sønderjyderne og Den store Krig 1914-1918'. Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 96, Aabenraa 2006. 373 sider, ill. Pris: 198 kr., for medlemmer, bogladepris 298 kr.

Antologien redigeret af museumsinspektør Inge Adriansen og Hans Schultz Hansen bygger på Historisk Samfunds foredragsrække om Sønderjylland under Første Verdenskrig og giver en grundig og alsidig gennemgang af forskellige aspekter af det nuværende Sønderjyllands oplevelse af og rolle under Første Verdenskrig, hvor omkring 5.270 nordlesvigere blev dræbt. Selvom emnet Sønderjylland og Første Verdenskrig er forholdsvis velbehandlet indenfor forskningen, er det første gang, der gives en samlet fremstilling af krigens betydning for og indvirkning på de dansksindede dele af Slesvig.

De ni forfattere beskæftiger sig i bogens femten kapitler både med selve krigen og krigsforløbet samt med krigens betydning

fortsættes side 238

Nyt spændende fund af tandhval i Gram lergrav

Af Flemming Roth

DA MUSEETS KONSERVATOR for nylig havde søndagsbesøg af sin familie, ville hun præsentere Gram lergrav for dem, og ved et tilfælde gravede hun lige præcis ned, hvor der lå en knogle. Ved yderlig afdækning kunne det ses, at fundet repræsenterede underkæben af en tandhval, og tandhvalfund har vi ikke mange af fra Gram leret, hvor bardehvalfundene dominerer. Tidligere er der fundet fem halshvirvler, der efter en grundig sammenligning med fund fra andre dele af verdenen, viser sig at stamme fra en ukendt slægt. Denne har nu fået navnet *Graamocetus longicollis* med henvisning til, at den kommer fra Gram (der tidligere blev stavet Graam), og at det er hvalen med den lange hals. De nutidige tandhvaler har sammensmeltede korte halshvirvler, mens *Graamocetus* har frie halshvirvler, og den har derfor kunnet bevæge halsen op og ned. En anden gang er der fundet tænder, der minder om kaskelothvalens, og i 1988 blev der fundet store dele af skelettet af en lille, men langsnudet, tandhval og over 50 meget karakteristiske tænder fra denne. Dette fund er endnu ikke beskrevet videnskabeligt.

Det sidste nye fund er spændende, fordi vi allerede nu kan se, at det repræsenterer en endnu ukendt tandhvalart fra Gram leret. En senere beskrivelse af fundet vil så vise, om denne art er kendt fra andre lokaliteter i verden. Og i den sammenhæng er det væsentligt, at vi sammen med under-

kæbegrenene har fundet tre tænder samt de indre øreknogler, der er arts-specifikke, så disse vil hjælpe med identifikationen af dyret.

Det er et stort arbejde at udgrave selv et mindre fund i lergraven, for leret er meget hårdt at grave i. I det aktuelle tilfælde gravede vi først forsigtigt ned langs fundet, efter at det var blevet afgrænset ved hjælp af tynde sonder. Det er kun få mm vi afgraver af gangen, og disse høvlspåner undersøges nøje, og der tages prøver. Da fundet var afgrænset, dækkede vi det til med husholdningsfilm, hvorefter det blev indplastret i en stabiliserende gipskappe. Da det til sidst lå på en bænk af ler, borede vi, med et specielt fremstillet bor, huller under fossilet med ca. 8 cm afstand. Da dette var gjort blev leret mellem hullerne skåret igennem med en tynd metalstreng, så bænken med fossilet blev løsnet fra underlaget. Derefter skubbede vi vandrør ind gennem de borede huller, og byggede en kasse under disse. Vort nye fund var nu klar til at blive taget hjem til konserveringsværkstedet. Transporten klarede en lokal landmand, der forsigtigt fik kuret fundet op i gummigedens skovl.

Selve konserveringen af fundet vil tage lang tid, for der er mange små knoglestykker, der skal holdes sammen, men når konserveringen er tilendebragt, vil man kunne se en ny type tandhvalunderkæbe udstillet på museet i Gram.

- Arkeologi Haderslev. Oldtid og middelalder
- Indtil 21. oktober*
3. juni - 30. sept. Skrydstrupkvinden - Sønderjyllands første guldalder.
 Kunstudstilling: Fra Husum til Haderslev. Malerinden Charlotte von Krogh (1827-1913).
- 15. sept. - 31. okt.* Slesvigske Vognsamling, Haderslev
 Haderslev Håndværkerforening gennem 150 år.
 Kulturhistorie Aabenraa. Sofart - landbrug - byhistorie
- Fra 12. januar*
 Udstilling med nye og gamle genstande anskaffet i 2005 og 2006.
- Fra 9. februar*
17. juni - 16. sept. 'Liv og død' - Tro om døden.
 'Fyrretyve fortællinger' - Fra Sønderjyllands Søfartshistorie.
- Indtil december 2007*
 Kunstmuseet Brundlund Slot
 'C.W. Eckersberg'. Udstilling af værker af maleren C.W. Eckersberg fra Museum Sønderjyllands samling.
- 14. juni - 30. sept.* Nyheder fra samlingen. Tematisk ophængt.
 Kulturhistorie. Sønderborg Slot
- Fra 20. september*
 'Fejder om fortiden' - Kampen om den rette fortolkning af oldtidspund og oldtidsminder.
 Cathrinesminde Teglværk
- 15. juni - 31. okt.* Sønderjyske Motorfabrikanter. Særudstilling om smede og maskinfabrikker i Sønderjylland.
 Kulturhistorie Tønder
- 31. maj - 21. okt.* 'Spindelvæv og drømme' - Tønderkniplinger fra egen samling.
 Drøhses Hus, Tønder
- Indtil 30. dec.* 'Emma Kyster og Tønderkniplingerne' - Kniplings-samlingen på Koldinghus gæster Tønder.
 Højer Mølle
- Indtil 31. okt.* 'Mellem de danske provinser Norge og Slesvig' - Handel med kniplinger fra Tønder og glas samt jern fra den norske provins.
 Kunstmuseet Tønder
- 15. sept. - 15. nov.* 'Island Life' - installationsprojekt af Charlotte Bergmann Johansen, Christina Hamre, Nanna Starck og Annesofie Sandal.
 Naturhistorie og palæontologi. Gram Lergrav
- Fra 29. april*
 'Mammutter, istid og klima' - en lille udstilling om store emner.
 Skærbæksegnens Museum
- 3. august - 28. sept.* Udstilling med malerne Mogens Jørgensen og Bente Gellert, Døstrup, samt keramikeren Jette Lysgaard, Højer.

Bliv løbende opdateret på

fortsat fra side 235

i den sønderjyske mindekultur. Bogen indledes af et introducerende kapitel om selve krigsforløbet og den storpolitiske ramme. Emnemæssigt falder de øvrige kapitler i tre overordnede kategorier. Den første del beskæftiger sig med selve krigsforløbet og soldaternes vilkår med fokus på de dansksindede soldater i den tyske hær. Bogens anden del koncentrerer sig om krigens betydning på 'hjemmefronten' og fortæller både om den militærstrategiske mobilisering og hverdagslivet i skyggen af krigen. Den sidste og afsluttende del beskæftiger sig med afslutningen og konsekvenserne af krigen. Særligt spændende er de afsluttende artikler om det danske mindesmærke i Århus, om de sønderjyske soldatergrave i Frankrig og England og om Foreningen af Dansksindede Sønderjyske Krigsdeltagere. Her viser de to redaktører, i hvilket omfang krigen ikke bare var begrænset til perioden 1914-18, men har spillet en vigtig identitetsskabende rolle helt frem til nutiden.

Bogen giver på samme tid en bred og alment tilgængelig indføring i emnet og fortæller mere specifikt om krigens forløb i og betydning for landsdelen. Selvom dele af bogen formodentlig er velkendt stof, vil de fleste alligevel kunne finde nye og spændende vinkler på et altid interessant emne.

Gerret Liebong Schlaber

Det levende landskab

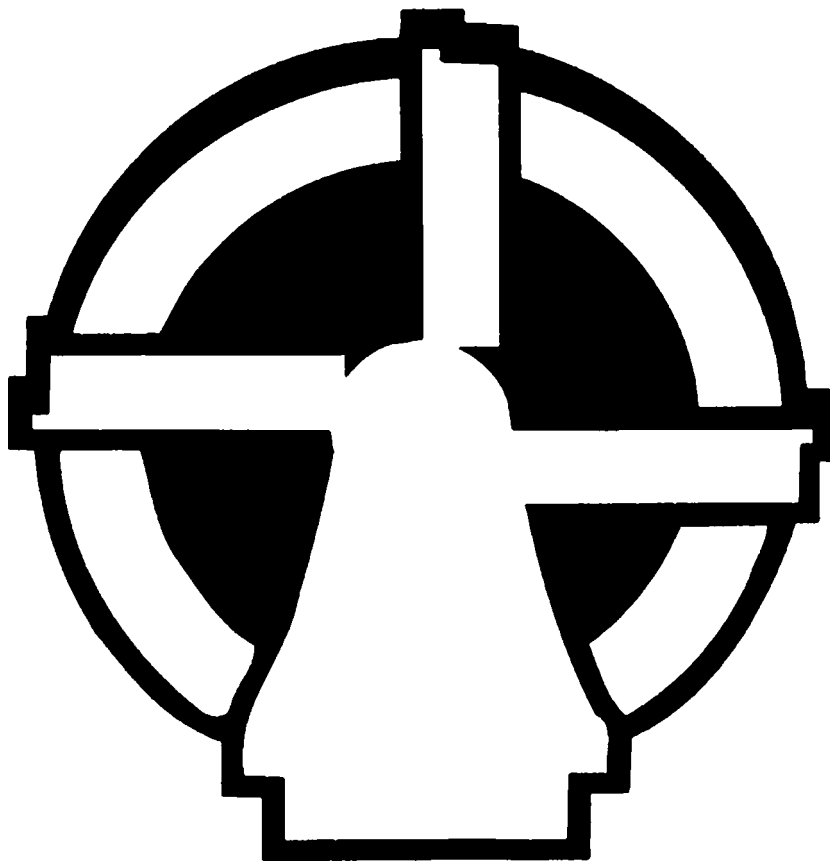
Hanne Christensen: 'Det levende landskab - Diger og hegn'. Udg. af Det Regionale Faglige Kulturmiljøråd for Sønderjyllands Amt, 2006. 24 sider, ill. Pris: 25 kr.

Kulturmiljø er mange ting og igennem en årrække har Kulturmiljørådet i Sønderjylland via en skriferække sat fokus på forskellige sønderjyske aspekter af kulturmiljøet. Den aktuelle publikation er nr. 7, og temaet er et af de på mange måder mest undseelige og samtidigt mest dominerende kulturmiljøer overhovedet - diger og hegn i landskabet.

Normalt opfatter man vel mest de levende hegn som 'natur', men i langt højere grad er deres tilstedeværelse et resultat af menneskets brug af landskabet. Denne side af hegn og diger er der siden naturfredningsloven i 1992 kommet et langt større fokus på, idet denne lov gik ind og beskyttede alle diger, der var markeret som sådan på de seneste officielle kort inden 1992. Det foreliggende hefte er en meget god, kortfattet indføring i hegnenes og digernes kulturhistorie. Fra den tidlige middelalters fastlåsning af landsbyernes placering i landskabet, hvorfra de ældste ejerlaugsdiger stammer, over den begyndende udskillelse af særjorder under enkelte gårde i dyrkningsfællesskabets tid til udskiftningstidens totale ændring af landskabet behandles emnet. Hegnenes historie føres endda helt op til moderne tid, hvor de nye flerrækkede blandingshegn med løvfældende træer mange steder er ved at afløse de gamle enrækkede gran- eller tjørnehegn.

Forfatteren gør glimrende rede for hegnenes brug, både landbrugsmæssigt og ikke mindst juridisk. I kraft af en række udvalgte eksempler kommer hun nærmere ind på de områder i Sønderjylland, hvor hegn og diger fortæller en anden historie om kulturlandskabets udvikling end andre steder i Danmark. Den tidlige udskiftning af f. eks. Varnæs, løkkerne på Løjtland, marskens specielle kulturlandskab og måske lidt overraskende Genforeningens store betydning for kulturlandskabet, ikke mindst i midtlandet, hvor Hedeselskabet sørgede for læhegn over store områder i takt med at landbrugsproduktionen ændrede sig i retning af Kongerigetets produktionsformer. Det er på mange måder en sønderjysk landbrugshistorie i mikroformat, og samtidigt en guide til nogle af de sønderjyske landskaber, hvor kulturhistorien er mindst lige så tydelig og nærværende som på Dybbøl Banke, hvis man forstår at læse dem! Den forståelse har Hanne Christensen ydet et rigtigt godt bidrag til at øge.

GRÆNSEFORENINGEN

For 100 kr. om året kan du blive medlem af Grænseforeningen. Så modtager du seks gange om året bladet GRÆNSEN samt Grænseforeningens smukke årbog. Ring eller skriv efter Grænseforeningens brochure:

Grænseforeningen
Peder Skrams Gade 5
Postboks 9074
1022 København K
Tlf. 33 11 30 63.

Du er også velkommen til at kontakte en af dine lokale formænd:

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Højer
tlf. 74 78 32 15

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov
tlf. 74 83 31 56

Erik Heissel
Venbjerg 33
Djernæs
6100 Haderslev
tlf. 74 57 52 87

Ivan Skjoldager
Grundtvigs Allé 6
6400 Sønderborg
tlf. 74 43 19 41

Jørn Ulrik Larsen
Farverhus 12
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 62 23

30-års fødselsdagstønder Folkekunst eller makværk? Sjov eller spot?

Af Helle Ravn

VI KENDER SKULPTURERNE, som de står uden for et hus, hvor en ugift 30-årig har fødselsdag. I mange tilfælde er der stablet en masse uhyrligheder oven på hinanden, i andre tilfælde er det både sjovt og opfindsomt.

Oprindeligt blev de lavet som peberkværne, idet en ugift 30-årig er blevet kaldt for en pebersvend eller pebermø. To tønder var som regel svejset sammen oven på hinanden, og på toppen var der sat nogle rør, som skulle ligne et håndtag. På de sortmalede tønder stod der 'til lykke', og der var malet et Dannebrog. Men skikken har udviklet og ændret sig, så det i dag er centralt, at skulpturen er lavet af tønder eller andet metalkrot.

Selve begrebet pebersvend går helt tilbage til middelalderen. Oprindeligt var en pebersvend bestyrer af en handelsbod, hvor der blev solgt peber. Det var et stort ansvar, for peber var uhyre dyrt, og derfor blev især ugifte mænd ansat som bestyrere - det var de såkaldte pebersvende. Senere gled begrebet over til blot at være en ugift mand af en vis alder, og senere igen blev det betegnelse på en 30-årig ugift - som til sin 30-års fødselsdag fik foræret en peberkværn som spot og spe. På samme vis betegner en pebermø en ugift kvinde over 30 år.

Hvornår og hvor i landet skikken med at lave store peberkværne af olietønder er dukket op vides desværre ikke, men den har været kendt de sid-

ste 15-20 år. For 10-15 år siden udviklede det sig til, at der også blev lavet andre figurer end peberkværne.

I forbindelse med undersøgelsen om folkekunst var det oplagt også at se på fødselsdagsskulpturerne, for de er om noget skabt uden egentligt forbillede af almindelige mennesker. Mange er ret så sjusket lavet, men indimellem ses ganske originale skulpturer, som må betegnes som en nutidig form for folkekunst, der er skabt som unikaarbejder.

Skulpturerne er lavet af fødselarens venner, og ikke sjældent er der tale om 'joking relationship', hvor de såkaldte 'venner' gør fødselaren til grin, for eksempel ved at fremstille en person dypet i tjære og rullet i fjer eller med overdimensionerede kønsdele. Men samtidig er denne form for folkekunst blevet et synligt symbol på, at der eksisterer et fasttømret fællesskab mellem fødselaren og vennerne.

Der er stor forskel på, hvornår skikken er dukket op i landets forskellige egne, men der er ikke tvivl om, at den især er udbredt på landet og i provinsen vest for Storebælt, idet den kun sjældent forekommer på Sjælland. Det skyldes antagelig, at en forudsætning for at lave figurerne er, at man har adgang til et svejseværk. Og det er der altså ikke så mange, der har, hvis de bor på femte sal eller i et moderne villakvarter. Ligeledes er det også sin sag at placere en stor skulptur uden for hoveddøren eller gadedøren i en etageejendom. ■